

05

A

437

J. N. J.

DISPUTATIO THEOLOGICO-EXEGETICA,

De

NATURALI
CORRUPTIONE
TOTIUS GENERIS
HUMANI,

vel:

Von der verderbten Natur aller
Menschen.

EX PSALM. XIV.

Com. 1. 2. 3.

Quam

PRÆSIDE

Viro Admodum Reverendo, Amplissimo, Excellentissimo,

DN. WILHELMO LYSERO,

SS. Th. Doctore & Prof. Publ. celeberrimo, Alumnorum Elect.

Ephoro meritissimo, & Facultatis Theolog. p. t. DECANO,

Dn. Praeceptore, Patrono, Promotore & Affine suo, omni observantiae cultae
ætatem suscipiendo,

placide Examini publico submittit

M. Gottfried Christianus Bose | Lips.

ad d. 23. Septemb. MDCXXII.

IN AUDITORIO MAJORI

horis matutinis.

VITENBERGÆ,

Literis CHRISTIANI SCHROEDTERI, Acad. Typ. 1713.

SO KRÄFTIGER
NATURALS

05 A 437

CHRISTIANI SCHROEDER

Lreli
pro
inc
tat
est
non
dan
pro
ad
fien
mo
Vita
est,
ver
laci
pec
bit
que
dan
nav
eju
con
my

IN NOMINE JESU!

DE origine & felicitate nostra primava, quã per peccatum (proh dolor!) excidimus, serid ac sepe cogitare utile pariter ac necessarium esse multa S. Scriptura loca evincunt. Memorabilis est inter reliqua ille Apocal. c. 2, 5. Memor esto, unde excideris, qui et si propriè de primo illo per peccatum recessu non loquitur, baud incommodè tamen hoc referri potest. Hac namque exhortatione ad humilitatem, qua ornamentum Christianorum est maximum, imò ad medicina salutaris anxium desiderium non parùm excitamur. Originem autem omnis mali esse Adami prooplasti nostri lapsum & recessum, omnes uno ore profitentur; recessum, inquam, ex statu gratie & felicitatis, ad ire & damnationis statum. O tristem recessum! O descensum tragicum! Similis esse voluit altissimo & sapientissimo, & lapsus est in profundum, similisq; factus est stulto. Vitam appetiit & mortem comedit; beatitudinem venatus est, & inutilis, abominabilis & infelicissimus evasit. Uno verbo: DEI mandatum fregit: hinc illa abominatio, hinc illa lachryma. Non E. est, ut cum sophistis dicamus; si Adam peccavit, quid hoc ad nos? Imò ad nos! Pater qua facit debita, annon illa à filiis exiguntur? non aliam ob causam, quàm quod substantie paternæ heredes sunt. Parens noster est Adam, debitum peccati contraxit & nos ab eo omnem trahimus naturam & substantiam, mirumne igitur, quod & debitorum ejus heredes evasimus? Donum commune erat, quod Adamo concessum est, ornamentum commune, quo ornatus erat; communis E. etiam est ejus ablatio. Non sibi soli, sed & mihi, ti-

bi, illi amisit illud Adamus. Mandaverat Deus Protoplastis, ut gratiam collatam sibi, non sibi tantum, sed & posteris conservarent. Mandaverat, ut justitiam sibi concessam etiam in suam prolem transfunderent, quare peccante primo homine, in illo peccavimus omnes. Quod Rex & Consul ut persona publica delinquunt, id luere coguntur Subditi, & tota Civitas. Nullus Ergo, Nullus se hic excludere potest, Omnes, Omnes retrocessimus, stulti, inutiles, abominabiles facti sumus, hic etiam ne unus quidem est & remansit, qui bonum seceetur. Hujus assertionis testem omni exceptione majorem produco hic Davidem, cujus mihi verba ad presentem hanc disputationem elegi, & cum hoc dicto, tum Pbotin. tum Calvin. & Pontificii varie & nequiter abutantur, cum nimirum Davidem hic vel non de omnibus hominibus, vel de actualibus tantum, non autem originali simul peccatis loqui asserant, quanto etiam vigilantiores se prebet Satanas in sana etiam hujus articuli per organa sua doctrina pervertenda & corrupenda, tanto studiosiores nos esse decet in veritate caelesti asserenda & a stropbis nebulisque adversariorum vindicanda. Quapropter placuit simplicem ac veram horum verborum sententiam e contextu & concordantiis, eruere, ac simul, an Adversariorum faveat dogmatibus vel secus, attente pensitare. Quod dum facimus, te, DEUS Ter. Opt. Max. ardentissimis votis invocamus, ut nobis luce gratia tua viam monstrare velis, quo depulsis omnium errorum tenebris verum verbi tui sensum inquiramus, inquisitum perpendamus, perpensum ad nominis tui gloriam ac nostrorum omnium emolumentum transferamus. Amen! fiat!

Ante-

Chaldaica Paraphraseos translatio.

Ad laudandum per Davidem.

Dixit insipiens in corde suo : Non est potestas DEI in terra : corruerunt opera sua , execrati sunt bonum ; adinvenerunt occasionem : Non est, qui operetur bonum. 2. Dominus de caelo aspicit super filios hominum , ut videat, num sit intelligens, qui quaerat doctrinam à conspectu Domini. 3. Omnes conversi sunt retrò , simul obtorpuerunt ; non est, qui operetur bonum , non est ne unus quidem.

2. *Versio LXX.*

Εἰς τὸ τέλος ψαλμὸς τῷ
Δαυὶδ.

Ἐἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτῆ, ὅτι θεός. διαφθάρησαν
καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν ἐπιτηδεύμασιν, ἃ ἐστὶ ποιῶν χρηστότητα.
Κύριος ἐκ τῆ οὐρανῆ διέκυσεν ἐπὶ τὰς ἡοὺς τῶν ἀνθρώπων, ἵνα
ἴδῃν εἰ ἐστὶ συνίαν, ἢ ἐκζητῶν τὸν θεόν. Πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα
ἠχρηώθησαν, ἃ ἐστὶ ποιῶν χρηστότητα, ἃ ἐστὶν ἕως ἐνός.

3. *Vulgata.*

In finem Psalmus David.

Dixit insipiens in corde suo : Non est, Deus. Corrupti sunt
et abominabiles facti sunt in studiis : Non est, qui faciat bonum.
Dominus de caelo prospexit super filios hominum, ut videat, si est
intelligens, aut requirens DEUM. Omnes declinaverunt, simul
inutiles facti sunt : non est, qui faciat bonum , non est usque
ad unum,

4. *Junij & Tremellij Versio.*

Magistro Symphoniae Ode Davidis.

Dicit stultus cum animo suo non est DEUS : Corruptunt ,
abominandum quamque actionem perpetrant, non est, qui faci-
at bonum. Jehova è caelis prospiciat super filios hominum, ut
videat, an sit ullus, qui intelligat, qui requirat DEUM , Unus-
quisque recessit, Omnes simul putridi facti sunt, non est, qui faci-
at bonum, non est vel unus.

5. *Pagnini.*

Victori Davidi.

Dixit nebulo in corde suo , non DEUS : corruerunt ,
abomi-

abominabile fecerunt facinus; non faciens bonum. Dominus
è cœlis prospexit super filios hominum, ad videndum, an sit intelli-
gens, quærens Deum. Omnis recessit, pariter rancidi facti sunt;
non faciens bonum, non etiam unus.

6. *Tigurina.*

Victori Davidis.

Dixit stultus in corde suo, non est DEUS, corruerunt vi-
am suam, abominabile faciunt opus, non est, qui faciat bonum.
Jehova è cœlis prospexit super filios hominum, ut videat, an sit in-
telligens. Omnes declinaverunt, pariter fecerunt, non est fa-
ciens bonum, non est etiam unus.

7. *Versio.*

*Biblia germanica in ipso reformationis opere Augusta
excusa 1518, 27. Jan. absoluta ita reddant.*

Do David sahe das gemeret wurden die affterkosser, und fal-
schen versager. do machet er diesen Psalmen. und yn sungen die sin-
ger. und verdampten die lügner. die da unwarhant sagten. und dies-
es Psalms übergeschriff ist

Der Psalm in das Ende David.

Der vnweise sprach in seinen Herzen/ Gott ist nit/ sie seynd
zerstrewet und seynd worden unmenschlich in ihren Lernungen; Er
ist nicht der da thut das Gut. Er ist nit vnñz zu ainem (Pl. 53. bis
zu einem) der Herr schauet von Himmel über die Sün der Mens-
chen/ daß er sehe ob da ist ein versteender oder suchender Gott. Alle
nangten sy sich mit ainander vnd seynd vnnütze worden/ er ist nicht
der da thut das gut/ er ist nicht vnñz zu ainem.

8. *Psalterium cum apparatu vulgari pro more barbarico transla-
tum. Meris impressum per Casparum Hochfeder,
anno Domini 1513. sic habent.*

Diesen Psalm macht David/ do er sach daß gemeret wurden die
affterkosser und falschen versager, vnd in sungen die senger/ vnd
verdampten die lügner die die vnwarheit sagten. Den Psalm
sprich/ daß dein fründ von verr gesund wieder heym kumme.

Der unweyses sprach in seinen Herzen/ Gott ist nit. Zerstört vnd
vnmenschlich sind sie worden in ihren lernungen (Pl. 53. Sie sint
zerstört/ vnd schulich worden in den bosheiten) er ist nit der da thut
das

daß gut/er ist nit vnns zu eynem. Der HErr von Hymel sahe yff
die Sün der menschen/daß er sahe ob ist ein verstender oder suchens
der Gots. Alle neigten sie sich mit einander/ und sind vnns wor-
den/er ist nit der do thuet daß gut/er ist nit vnns zu einem.

9. Versio Dietenb.

Ein Psalm David / dem starcken Überwinder / dem Ver-
gießer seines Bluts / dem der den ewigen Lohn giebt /
hoch zu singen bis zum End.

Der Unweise hat gesagt in seinem Herzen/Es ist kein Gott/
sie seynd verderbet und greulich worden in ihren Thun / da ist kei-
ner der guts thut. Der HErr sahe vom Himmel auff der Men-
schen Kinder/ daß er sehe / ob jemand verständig wäre/ und nach
Gott fraget. Aber sie waren alle abgewichen/und alle mit einan-
der untüchtig/da war keiner der guts thet / auch nit einer.

10. Piscat.

Ein Psalm Davids dem Sängemeister übergeben.

Der Narr spricht in seinem Herzen/ es ist kein Gott/ sie ha-
ben sich verderbet / sie haben sich zum Greuel gemacht mit ihren
Thun/ da ist keiner der gutes thue. Der HErr schauet vom
Himmel herab auff die Menschenkinder / daß er sehe ob irgend
ein Kluger vorhanden sey / der nach Gott frage. Aber sie sind
alle abgewichen/ sie haben sich allesamt stinckend gemacht / da ist
keiner der gutes thue/ auch nicht einer.

11. Versio B. Lutheri.

Ein Psalm Davids vorzusingen.

Die Thoren sprechen in ihrem Herzen/ Es ist
kein Gott/ sie rügen nichts / und sind ein Greuel mit
ihrem Wesen/da ist keiner der guts thue.

Der HErr schauet vom Himmel auff der Men-
schen Kinder/ daß Er sehe / ob jemand klug sey / und
nach Gott frage.

Aber sie sind alle abgewichen / und allesamt
untüchtig / da ist keiner der guts thue / auch nicht
einer.

Postquam

Postquam nunc textum fontesque ipsos & præcipuas ejus
 versiones recensuimus, restat præterea ut pergamus porrò &
 in ipsam rem ingrediamur, in qua tria cumprimis, membra
 lectori exhibebimus. Primò analysin textus evolvemus, inque
 verum & genuinum sensum priorum trium commatum inqui-
 remus. 2. Deinde Quæstiones controversas ad illustrationem
 textus facientes adducemus. Et 3. denique aphorismos practi-
 cos brevibus subjiciemus. Ante autem, quam à nobis id fiat, de
 Titulo ejusque partitione nonnulla præmittemus.

TITULUS.

Ut igitur prius de eo, quod priori à nobis propositum est lo-
 co, agamus, continetur titulus his verbis: לְמִנְצֵחַ לְדָוִד, in quo
 duo cumprimis sunt notanda. 1. Autor. 2. Adjunctum.
Autorem quod spectat principalem, uti totius Scripturæ Cano-
 nicæ totiusque libri Psalmorum; ita & particulæ ejus esse Spi-
 ritum S., *per quem locuti sunt sancti DEI viri* 2. Petr. 1, 21. dubitan-
 dum non est, præcipuè cum constet adduci ex eo nonnulla à
 D. Paulo Rom. 3, 10. seqq. Unde omninò illud quoque liquet, ex
 numero Scripturæ canonicæ hunc Psalmum non esse excluden-
 dum. Instrumentalis autem ejus Autor *David* est, cujus ope-
 ra in eo componendo usus est spiritus S. quique fuit amœnus
 psalmus Israelitarum 2. Sam. 23, 1, 2. quod etsi illa ipsa verba,
 quæ præfiguntur, satis attestantur: Fuerunt tamen & jam-
 olim ante S. Augustini tempora, qui de eo dubitarunt. *Sunt, in-*
quit l. 17. de civ. Dei c. 14. qui putant, non à Davide factos psalmos,
nisi qui prænotantur, IPSIUS DAVID, qui verò habent in titulis,
IPSI DAVID, ab aliis factos, persone ipsius fuisse coaptatos. Quæ
 opinio etsi cumprimis à Judæis ex odio erga Christianos ortum
 suum deducat, ut egregiè ex *Jacobo Peresio, Ludov. Viv. in*
Comm. ejus loci demonstrat; Constat tamen, nonnullos etiam ex
Patribus calculo suo eandem approbasse. Unde Hilar. in præfat.
Psalmor. Hujus libri non unum, & quidem Davidem, sed plures fuisse
autores, quorum aliqui longè ante Davidem vixerunt, & suos hy-
mnos, ex antiquissimorum patriarcharum scholis acceperint, & αἱ
τλὰς τῶν ἀνεπιγράψατος ἰδιῶν requireunt, aliqui verò post Davidem.

vitam habuerint. Verum plerique ex patribus *Orig. Ambros. Augustin. Cassiodor.* unius David Psalmos omnes opus esse tradunt; Et ex Evangelio etiam *S. August. l. d.* idem evincit: *Qua opinio, inquit, voce Evangelica Salvatoris ipsius refutatur, ubi ait, quod ipse David in spiritu Christum dixerit esse suum Dominum. Quoniam ψ. 110. sic incipit: Dixit Dominus Domino meo &c. & certè idem Ps. non habet in titulo ipsius David, sed ipsi David, sicut plurimi.* Hæc rectè & egregie prorsus *Augustinus.* Quibus adde, quod Hebræi non raro Dativum pro genitivo usurpent, ut ex lingua hebrææ peritis se accepisse asserit ibidem *Vives,* id quod & exempla passim obvia confirmant. Sed etsi dicamus (h) esse h. l. notam Dativi casus, quod plurimi asserunt ex orthodoxis, eo tamen non negatur, Davidem ejus esse autorem, quippe cum possit esse sensus: Psalmus Davidi, (subaudi) dictatus & inspiratus à Spiritu S.

Adjunctum denotatur voce מְשֻׁלָּה, cujus vocula ambigua variaque significatione inducti interpretes tam Græci quàm Latini tam variè reddiderunt, ut diu desudandum sit, si quis veram & propriam vim ejus indagare velit. Patres, ut *Hieron. August. Remigius Antiochodorensis* reddiderunt IN FINEM, secuti forte *LXX. senes,* qui eis τὸ τέλος habent. *Chaldeus* vertit: מְשֻׁלָּה ad laudandum seu ad invitatorium, quod quasi calcar addant hi Psalmi, ut eo constantius pergamus in precibus ad DEUM fundendis. Nec Recentiores quidem hic aliter se gerunt. Alii *Magistro Symphonia, Junius & Tremel. Præcentori, Luberus, Osiand. &c.* Nonnulli *Victori* seu *Triumphatori,* vel ad triumphandum, *Pagninus, Försterus* in Lex. eis ἡν νικῆν ad Victoriam, *Theodorion, Symmachus* πικτωριον *victoriale: Aquila* ἡν νικῆν *vincens* seu *effectori victoria. In perpetuum Jalkut.*

Et Posteriores quidem rursus sciuntur in partes; Alii enim respiciunt ad modum canendi Levitarum, quorum alii cum conatu superandi reliquos elevata magis voce hæc canebant. Hinc *Försterus* Participium pro Gerundio poni existimat, quasi dicat ad vincendum scil. alios vocis altitudine & contentione. Inde & vox מְשֻׁלָּה Victorem seu Triumphatorem significat, qui rem, quam institit semel, feliciter ad finem perducit, unde *1. Sam. 15. DEO* ipsi tribuitur. Alii ad DEUM

hæc

hæc referri dicunt, & (h) volunt esse notam Nominativi casus, tribuique DEO victoriae laudem à Davide. Qui in æternum seu perpetuum reddiderunt, putarunt fortè מנצח positum pro מנצח quod in perpetuum seu æternum significat, Psal. 10, 11. & denotari volunt Psalmum, cujus victoria seu triumphus sit duraturus in æternitatem æternitatum. Ubi observanda paronomasia in nominibus, quæ Hebraeis æternitatem seu perpetuitatem & victoriam significant.

Patres, qui in finem vertunt nomen, crediderunt מנצח quod in finem significat, quam sententiam & Bellarminus defendit, & (D) vitio Librariorum accessisse suspicatur, verum pro vulgata ut pugnet, haud dubio id est factum. Theodoretus in Psal. 7. dicit, Propterea in finem seu perpetuam vertisse LXX, eò quòd hæc vaticinia in fine seculorum essent eventura. Plerique tamen Patrum ad allegoriam digrediuntur. In finem, inquit Augustinus, hoc est in Christo, finis enim legis Christus est ad justitiam omni credenti. Remigius Antisiod. Hæc exprobratio, inquit, quæ agitur in hoc Psalmo, ad hæc fit, ut dirigatur in finem, id est, perfectam beatitudinem attribuendo David, id est Christo, non corpori, sed capiti ipsi.

Alii verò, qui cum B. Luthero Magistro Symphonie seu Præcentori, optime, nostra quidem sententia, reddiderunt. Nam & vox ipsa מצח, quæ in Piel tantum usitata, in genere præfecturam & officium ἐργοναρχίας denotat, & significat: urgit, coegit, impulit alios ad agendum & perficiendum. Uti Præfecti operum cum primis solent alios ad opus faciendum urgere, ut 1. Paral. 23. vers. 4. ad urgendum super opus Domus Domini. Confer 2. Paral. 34, 12. Esr. 3, 8, 9. Item Roborare seu fortificare juxta R. D. Kimchi in Lib. Radic, quod in Lex. suo notat Pagninus; inde ad Musicam translata Archimusicum, Præcentorem seu Magistrum Cantorum notat, Cinen Capellmeister. Quod innuere videtur Lutherus quoque, cum reddidit: Ein Psalm Davids vorzusingen (subaudi traditus seu commissus.) Indicatur ergo hæc voce Psalmum hunc dandum esse Magistro cantorum, ut melodiam, ad quam canendus esset, componeret, juxta illorum temporum consuetudinem.

PARTITIO.

Constat autem Psalmus hic tribus potissimum partibus. 1. continet descriptionem & querelam de pravitate animi totius generis humani à vers. 1. ad quartum. 2. Altera impiorum & sceleratorum hominum malitiam accusat, illisque ultionem divinam comminatur; accusationi huic deinde adhortatio subicitur, qua impios à vis sceleribus revocat & ad resipiscentiam invitat, à vers. 4. ad septimum. Tertia continet consolationem & votum Ecclesie, liberationem per Messiam expectantis. Verumenimvero quia de singulis agere non unius disputationis res est; sed integrum commentarium postulans, de priore tantum parte & tribus ejus versiculis agere institui, reliquas ad aliud tempus & occasionem commodiorem reservaturus: sit igitur bono cum DEO.

MEMBRUM PRIMUM,

Analysin & veram textus explanationem continens.

VDN dixit (in corde suo.) Varia hujus verbi significata in S. Scriptura occurrunt, & ponitur 1. *absolutè*, & significat *dixit*, cum altero locutus est, ut *Gen. 20, 5. C. 41, 24.*

2. Idem significat ac *precepit, jussit, imperavit.* sic *Jona II, 11. & dixit Dominus ad piscem, & evomuit Jonam.* LXX *πεγοεταυν* *precepit.* *Esth. I, 10, 11. Rex VDN dixit adducere Vasthi Reginam*, id est, jussit. Conferantur *I. Paralip. XXI, 18. I. Reg. XI, 18. Marc. V, 41. Matth. IV, 3.*

3. Significat etiam *celebrare* *Psal. XL, 11. Salutem tuam dixi Psal. XXIX, 9. & in templo totus ipse VDN dicens gloriam.* Sic *I. Cor. XII, 3. Nemopotest Jesum Dominum dicere.* Ubi Paulus voce *ειπεν* juxta LXX. virales usus est.

4. Significat *respondere* *Gen. XXII, 11. Qui dixit: ecce me. Lutherus & antwortet: Hier bin ich.* Item *C. XVI, 8. C. XXI, 30.*

5. Significat *vocare, nominare* *Es IV, 3. Sanctus dicitur. C. XIX, 8. Civitas Hæres dicitur. C. LXI, 6. C. LXII 4o Jer. VII, 32.*

6. Significare *Exod. XLIX, 5. Num. XX, 14.*

7. Deniq;

7. Denique significat cogitare, deicernere, velle, statuerē,
 2. Sam. XXI, 16. Item discursum formare seu dialogi *ἑσθαι*, quo
 vocabulo utuntur sapius Evangelistæ Marc. c. II. 6. Luc. IX, 47.
 Matth. IX, 3. Marc. V, 28. Conferantur dicta Gen. XXXVI, 9. Gen.
 VIII, 20. Exod. II. 14. Deut. VII, 17. II. Sam. XXI, 16. Maximè
 autem significat animo volvere & cogitare, quando additur *ἔν*
 in Corde, uti h. l. Dicere autem in corde idem est, ac tacitè intra se
 se meditari, licet aliud quandoque vel verbis vel gestibus simule-
 tur exterius; Indicatur Ergò h. l. vafrities exterius de DEO bene
 loquentium, vel bona quædam operantium, sed malè intrus de eo
 sentientium. Dicit impius corde, licet sibi ipsi per conscientiam
 contradicente, opère tamen id prodente & testante, ore nunc
 veritatem simulante, nunc per falsam doctrinam istud indicante,
 nunc per apertam malitiam id negante. Inde rectè Luth. super
 cap. I. Jonæ. *Wiewol sie nun nicht recht gläuben an Gott / so
 haben sie doch solchen Sinn und Meinung / GOTT sey ein solch
 Wesen / das da helfen könne im Meer und in allen Nöthen. Solch
 Licht und Verstand ist in aller Menschen Herzen / und läßt sich
 nicht dämpfen / noch löschen. Es sind wol etliche gewest / als die
 Epicurei, Plinius und dergleichen / die es mit dem Munde läugnen /
 aber sie thuns mit Gewalt / und wollen das Licht in ihren Herzen
 dämpfen / oder die Augen zuhalten / daß Sie nicht sehen / noch hö-
 ren. Aber es hilft sie nichts / ihr Gewissen sagt ihnen anders / denn
 Paulus leugt nicht / daß GOTT ihnen offenbahret habe / daß
 Sie von GOTT etwas wissen.* Item in Comm. Psal. 14. Tom. 2.
 Isleb. Lat. & c. *Nebal istum negare DEUM non in ore & gestu, & pom-
 pa externis, ubi DEUM etiam præ verbis DEI amatoribus jactat se
 nosse sed in corde, id est in imo affectu, cujus cacitatem mox sequitur
 tacitas quoq; mentis, ut nec rectè de DEO cogitent, nec loquantur, nec
 operentur: sicut Psal. XI. dictum est. Et Paulus Tit. I. dicunt se nosse
 DEUM, factis autem negant. Hi ergo soli habent DEUM, qui in
 DEUM credunt fide non fideliâ: ceteri omnes sunt stulti, & dicunt in
 corde suo: Non est DEUS. Cum quo consentiunt Gesn. in h. l. Run-
 gius item Disp. 2. in Epist. ad Rom. aliique. Paulus cum primis
 Rom. I, 8. cum dicit: *Impios κατέχευ τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ,*
 hoc est, violenter & contra conscientiam retinere, & velut carceri*

includere veritatem de DEO. Sed & id præterea notandum. *Luth. Jun. Tremel. Piscat.* reddidisse in præsentî impius dicit: *Die Gottlosen sprechen.* Et recte quidem; Præteritum enim h. l. a-
ctum continuum & duran-tem notat, ideoque illud h. l. in præ-
sentî, sicut quandoque in futuro, est reddendum ut *Pf. I, 1. Bea-
tus, qui non ambulavit*, hoc est, ambulat *Gen. IV, 1, p. Cap. XXXII,
19. II. Sam. I, 5. II. Reg. III, 11.* Quod etiam Græci scriptores in
N. T. sæpius imitantur *Job, I, 15, 26. In medio vestri stetit i. e. stat
Act. XII, 14. I. Job. III, 6. & alibi.*

כבול *Stultus, insipiens, fatuus.* Hoc nomen propriè si-
gnificat id, quod humore & sapore destitutum est, quod lan-
guet atque marcescit, & veluti aridum folium decidit. Hinc
transfertur ad homines, dum velut vitali humore atque inde vi-
ribus exhauriuntur & deficiunt, unde Jethro ad Mo-
sen, ככל תכל marcescendo marcesces tu & populus, id est, planè
concides, conficieris, elanguesces. Sic & *Es. I, 30.* cum defecisse
populum significare vult, tanquam folium, inquit, exiccari su-
mus. Inde pro eo, quod vile est & abjectum nulliusque præ-
tîi, aut per Metaph. pro eo, quod sensu & mente destituitur,
nullius animi, nullius consilii, qui omnes suas cogitationes in rem
contemptissimam abjecit. Hinc *I. Reg. XXV. Nabal secundum
nomen es*, id est, qui nihil sublime cogitabat, neque dignam de re-
bus æstimationem iudiciumque habebat,

Deinde porro stultitiæ nomen ad insigne facinus & factum
contra publicam honestatem commissum, transfertur, quasi sic
homini probo & sapiente indignum, sicut dicitur vitium Dixæ il-
latum *Gen. XXXIV, 7.* stuprum virginis *Deut. XXII, 21.* furtum, *Jos.
VII, 15.* scelus in uxorem *Levitæ, Jud. XIX, 23.*

Cadaver etiam à כבול cadendo appellatur כבול quasi vigore
suo destitutum & marcidum; quo sequentia verba Psalmi nostri
respiciunt, *compuerunt, inutiles facti sunt tanquam cadaver &c.
videatur Mercerus in Lexic.*

3. Hoc nomen etiam accommodatur ad eum, qui ideo
abjectè de DEO sentit, quod DEUM non agnoscat, neque veram
fidem & religionem colat, quare ad Idololatriam pertinet, sic
Israel ingratus & impius dicitur כבול *Deut. XXXII, 6.* Hostes
DEUM

DEUM blasphemantes *Psal. LXXIV, 18.* Hinc *Paulus* Gentem insipientem vocat *Rom. X, 9.* Quæ significatio etiam propria est hujus loci. Dicuntur autem homines non-renati insipientes

1. Non ratione malorum, quæ satis superque norunt, sicut conqueritur DEUS apud *Jerom. IV, 22.* Sic & *Christus Luc. XVI, 8.* ait, *filios seculi in sua generatione esse ὀρθοπράτους, perspicaciores & prudentiores, quàm filii Luce.*

2. Non ratione bonorum moralium & civilium, aut etiam rerum adiphorarum. Nam potest etiam Non-renatus esse prudens, & exercere studium virtutum externarum in civilibus, appetere item honores, opes &c. Sic tamen, ut non raro circa hæc objecta hallucinetur. Vires enim humanæ licet non prorsus circa talia nullæ sint, attenuatæ tamen per lapsum, & jam accisæ sunt. Sed 3. Ratione spiritualium bonorum, quæ homo animalis extra renascentiam non potest percipere. Hic igitur est כבב *stultus, fide carens, non intelligens, nec DEUM requirens, ut exponit Gesn. super h. l. seu ut Luth. T. 2. Lat. Jen. fol. 142. stultus & idololatra, ignorans DEI, etsi vel maximè civiles res & mundanas satis sciat, intelligatque.*

כבב in corde suo i, e. statuit apud se vel in animo suo, & manet hæc tristis caligo in ipsius corde, etiamsi interdum verbis profiteatur esse DEUM, tamen ut *Paulus* inquit *Tit. I. factis eum negat.* Nomen hoc, quando construitur cum על vel לך, tum significat blande sive suaviter alloqui & consolari. Exempla sunt *Gen. XXXIV, 3. Locutus est Sichem לך על super seu ad cor puella. Gen. L, 21. Joseph locutus est לך על ad cor eorum. Es XL, 2. Loquimini ad cor Jerusalem Luth. redet mit Jerusalem freundlich.* Quando autem cum (ב) construitur, tunc significat aliquid animo volvere cogitare. ut h. l. & secundum quosdam *Psal. XV.* 3. *Qui loquitur veritatem in corde &c. & passim.* Tria autem hoc nomen potissimum significata habet. 1. כבב significat cor proprie membrum animantis, spiritus vitalis officinam. 2. Metaphorice medium cujusque rei. *Jer. II, 4. Deut. IV, 11. Ps. XLV, 6.* 3. Meton. pro studiis, voluntate, cogitationibus, affectibus & consiliis, quæ in corde sedem habent, & perficiuntur, sumitur. Cor enim est eorum כבב habitaculum & sedes, ut *R. D. Kimchi* ait

ait *Prov. XIX. 3.* קנה לב id est, קנה רעה II. *Reg. V. 26.* Non abite
cor meum i.e. mens, cogitationes meae.

אין אלהים (*non est*) DEUS. De vera radice vocabuli
אלהים non consentiunt Doctores Hebraei. Quidam deducunt
à nomine אל fortis, quasi Eloah idem sit, quod אל fortitudo,
inde אל fortis & אלהים fortitudines, ob potentiam simul &
potestatem DEI in omnes creaturas. In qua sententia etiam est
Parvus in Gen. c. I p. mihi 28. Hanc autem sententiam stare non
posse, certum est 1. Ex natura ה mappicati in singulari ה
quod nunquam potest esse litera servilis, ideoque nec in tali ca-
su servit; Necessario autem serviret, quia prater literas radica-
les אל hic accederet. 2. Ex diversitate punctorum, nam zere est
sub אל, () sub אלהים jam zere occupans proximum ante ac-
centum locum, non mutatur tali modo in () ; sed manet, ut vi-
dere est *Ps. XXII. 1.* אל DEUS מן. *Cornel. à Lap.* in Comment. de-
ducit à nomine אל DEUS & יהוה pro יהוה, sed obstat 1. consuetudo
Ebraeorum, qui compositas voces, nisi in nominibus propriis,
non agnoscunt. 2. Deinde hic est (ה) mobile; in יה verò ה
quiescens, quod nunquam mobile fieri potest. *Luthero* cum *Run-
gio* commodior videtur derivatio à radice אלה juravit, ideo-
que vox אלה redditur iudex seu aestimator juramentorum, &
causa haec allegatur: Quod per solum DEUM jurandum, & ad
ejus honorem omne juramentum dirigendum, qui vindicat per-
juria & omnia scelera.

Hinc Rabb. nomen אלהים dicunt in DEO notare מרת
הרין proprietatem judicii: והוה autem מרת רחמים pro-
prietatem misericordiae. Hinc Onkelos aliquando רבן judi-
cem transfert. Et Targum verba *Ps. LVI. 11.* אלהים אהלל
באלהים sic interpretatur:

במדת דינה אלה אשבח במידה רחמים
hoc est: דין אשבח במידה:

In mensura judicii Dei laudabo in verbo ejus, in merito miserationum
Domini laudabo in verbo ejus. Et R. Maimon. in libro *More part. 2.*

c. 6. scribit: אלהים שם שופטים עד אלהים יבוא דבר שניהם
hoc est: Elobim nomen judicum est, ut ad Elobim Judices veniet
causa amborum Exod. XXII, 28. Item part. 1. c. 2.

וידע כל עברי כי שם אלהים שם משתתף לשם
ולמלוכים ולשופטים ולנהי ניה מדועות
id est.

Novit omnis Ebraeus, quod nomen Elobim nomen equivocum est, com-
mune DEO, Angelis, judicibus, gubernatoribus provinciarum. R.
Bechai in princ. Gen. Elobim juxta simplicem sensum significat Dei-
tatem seu DEUM; juxta sensum allegoricum nomen hoc significat ju-
dicem: Deniq; juxta modum Cabbalisticum hoc constituit duas voces
אלה דיי sunt. Hæc ratio pia quidem satis est, & huic loco
quadrare videtur: quando enim impius negat esse DEUM, tum
facit illud non ratione essentia, sed ratione providentia. Hinc
etiam Chald. non est potestas DEI in terrâ. Non enim est hic
אלה, quod DEUM ut primum Ens seu Ens Entium, sed אלהים,
quod DEUM ut judicem & gubernatorem significat. Unde fit, ut
idem vocabulum ad homines dignitate & potestate eminentes
transferatur. Exod. IV, 16. Ipse erit tibi pro ore, & in-eris ei אלהים
pro DEO, Chald. לך pro principe seu duce. Tu demandabis ei,
quæ sit ad populum locuturus. Exod. XXI, 6. Et adducet eum Do-
minus ejus אלהים אל-אלהים ad Deos, hoc est, judices. C. XXII, 28.
Diis non maledices, hoc est, judicibus, ut Pagninus cum Chaldeo
vertit: Vel Principi populi, ut D. Paulus Actor. XXIII, 5. Tribui-
tur item Angelis potentia eximia & felicitatis copia præ omni-
bus aliis creaturis à DEO præditis Ps. VIII, 6. Deficere fecisti eum,
paululum אלהים מאלהים ab angelis, ut Chald. LXX. Pagninus &
Vulg. vertunt, & interpret omni exceptione major Apostolus
Ebr. II, 7. ita exponit, ubi sermo est de Christo infra angelorum
potestatem in statu exinanitionis collocato. Sensus igitur hu-
jus loci est, non inveniri quidem, qui DEUM esse inficientur, sed
quam multos, qui negent DEUM curare ac regere res huma-
nas, bonisque præmia largiri, scelera vindicare, atque idcirco eo
excevisse hominum malitiam, ut jam nihil vereantur pecca-
re, sed libenter ac proterve, neque pœnam merentes, in omnia
vel maxime detestanda scelera sese projiciant, & ita superbe &

C

iiiv6-

invrecundè peccent, ac si non esset DEus & qui videret, & qui posset punire. Si tamen de analogia Grammatica quæritur, subsistere non videtur, propter ἡ quietens & mobile, ut jam dicebamus. Rectius igitur alii radicem ex Arabismo produciunt, ubi est **ه** coluit, adoravit, quod DEus sit colendus & adorandus &c. Quod ex Erpenio *B. Trosius* demonstravit. Et accipiunt illud *Sixtin Amama in antib. Bibl. p. 478. Pasor in nom. N.T. p. 36. Glasf. Phil. S. l. III. p. 86.* Solus *Gomarus* dubitat; sed quibus rationibus pugnet, & an ea validæ satis sint, in ipso conflictu dispiciemus.

ח *corruperunt*, sceleribus suis exitium sibi attrahunt, quilibet scilicet horum stolidorum hominum. Hanc enim distributionem postulat pluralis verbi ad nomen singulare collectivum relatio. sic *Pf CXIX, 103. quam dulcia sunt palato eloquium tuum*, id est, singula tua eloquia. *Prov XXVIII, fugiunt improbus*, id est, singuli improbi. Verbum **ח** significat aliquid ex pristino statu in pejorem transferre, destruere, devastare, v. gr. terram bello ne homines vel animalia restent. *Jerem. XXXVI, 29. C. LI. 20.* Sicut DEus Sodomam *Gen. XIX, 14.* Sic Leo **ח** *Jerem. II, 30.* Sic de corruptione actionum humanarum usurpatur hinc inde, quando in iisdem primæva integritas destructa est penitus, cum nullus adest virtutum decôr &c. ut *Gen. VI, 12. corruperunt viam suam. Actiones suas Zeph. III.* Item absolutè absque nomine **ח** corruptè egerunt (idola scilicet colendo) *Jud. II, 19. Exod. XXXII, 7. Deut. IV, 25. C. XXXI, 29.* Sic & h. l. est in Hiphil, corruperunt scilicet viam suam, quod hic subaudiri debet: Via autem hominis est officium ipsi divinitus præscriptum, quod *ἀναεφαλαίωσαι* in dilectionem DEI & proximi sicut sui ipsius. Talis igitur indigatur h. l. depravatio, qua quis veluti consulto & industria à via, quam ipse novit justam & legitimam esse, deflectit, atque in ea perseverat. Est enim præteritum pro præsentis. Contra ea verò in deviam libenter digreditur, ubi mortem præsentissimam ipse videt omnes item actiones suas & negocia studio corrumpit. Inde *LXX. voce διαφθείρωσαι* usi sunt, quod idem est ac sine mente & consilio esse ac pessum ire. Ita & de vino usurpat *Isocrat. ad Damon. ὅταν ὁ νῆς ὑπὸ οἴνου διαφθαρή, ταῦτα πάχει τοῖς ἄρμα-*

ἀεκουασι οι τῆς ἡνώχως ἀποβάλλουσι, cum mens vino corrupta est, idem
ei accidit, quod curribus, qui suos aurigas abjecerunt.

התעבו Abominabiles reddiderunt, id est, corruerunt
abominabiliter. Hoc enim posterius verbum Adverbii naturam
induit, uti *Ecclesiast.* II, 9. crevi & adjeci, id est, crevi amplius vel
magis. Sic *vers.* 19. *ibid.* laboravi & sapui, id est, laboravi sapien-
ter. *Gen.* XXIV, 18. *Cap.* XXV, 1. *Cap.* XXVI, 18. *C.* XXX, 31. *I.*
Reg. XIX, 6. *Pf.* LXXVIII, 41. *Jerem.* XXXVI, 28. *Es.* LXIV, 4. *Hof.*
IX, 9. *Ab.* XV, 16. *Rom.* X, 20. Per תעבא autem ejusmodi inutile
significatur, quod comedendo non est propter factorem & pu-
tredinem, inde alii verterunt: rancidi facti sunt, sumpta Meta-
phora à cibis foetidis & rancidis, à quibus omnes abhorrere so-
lent, quæ abominationis metaphora non infrequens etiam est
in scriptura. Dicuntur enim idolorum cultores abominabi-
les, *Os.* IX, 10. Et idola ipsa abominatio. *Deut.* VII, 25. 26. *Cap.*
XII, 31. *Cap.* XIII, 41. *Cap.* XXVII, 15. *Ezech.* VIII, 6. & *seqq.* *Dan.*
XII, 11. *Matth.* XXIV, 15. Sic omnes perverfi mores & vitia di-
cuntur abominationes gentium *Lev.* XVIII, 22, 26, 29. *Deut.*
XVII, 1. *Hiob* XI, 20. *Prov.* XV, 9. *C.* XVI, 5. In Hiphil autem
idem est ac abominabilem reddere. Sic *Ezech.* XVI, 52. Abomi-
nandum fecisti (scortationem spirituales) *I. Reg.* XXI, 26.
Achab תעבא eundo post idola & passim. Unde intelligitur,
homines istos, idolis potissimum & similibus rebus abominabi-
les DEO factos, cum veritatem commutaverunt in mendacium, & è
contra, mendacium in veritatem DEI, hoc est, quod verè DEUS est
tribuerunt homini aut creatura, & è diverso, quod non est DEUS,
sed mendacium, tribuerunt DEO, quod fecerunt & adhuc faciunt,
qui opus & verbum DEI non intelligent: & blasphemant, & demonibus
scribunt: Rursus placita sua, sive verbum, sive opus etiam ex Damone
suggestum, DEO tribuunt, frequentissimum omnium malorum, ut ex
Paulo notat *B. Luth. Tom. 2. Lat. Jen. fol. 142. b.*

עליות Actionem, id est, singulas actiones suas & con-
silia. Hinc rectè *Piscator*, abominabiles sese reddunt actionibus
suis. Singularis enim non de uno facto loquitur; sed totam actio-
num pravarum speciem complectitur, sic *Proverb.* XVII 22. *Spiritus*
tristis exiccat os, id est, ossa. *Pf.* VI, 7. *in lacryma mea* &c. pro in
lacry-

lacrymis. *Es. XVI, 9, immittam Leonem p̄o Leones, &c.* Est autem hoc nomen לללל (ab ללל agere, moliri &c.) generale competens tum internis cogitatis (inde *Hieron.* reddit cogitationes) ac consiliis ut *I. Sam. II, 3.* tum externis factis & operibus, sive illa sint bona, sive mala. Sic de DEI operibus usurpatur *Pf. IX, 12. Jerem. XXX, 19.* &c. de machinationibus malis *Deut. XXII, 14, 17. Pf. CXXI, 4. Zeph. III, 11.* Græci verterunt ἐπιδηδεύματα, hoc est, quæcunque studiose confectamur & machinamur, hinc *Vulgata* Studium, quod cum sit assidua & vehemens ad aliquam rem magna cum voluptate applicatio, describente *Cicerone* l. 1. de Invent. pag. m. 92. lit. F. Manifestum inde est, ita eos studio & cultui idolorum deditos fuisse, nihil præ his ut magnum sibi esset, & eximium, verumque de DEO cultum non tantum occultasse, sed & fabellis & placitis suis turpiter contaminasse. Cum enim τὸ γνωστὸν τῷ Θεῷ naturalis notum esset, ut ait *D. Paulus Rom. VIII, 19.* parum ista curantes: facti sunt ἀναπολόγητοι. In *Psal. LIII,* aliud hic nomen occurrit ללל, quo nomine tales actiones & tale malum significantur, quod contra leges & jura committitur, quo proximus offenditur, & quod è corde in os & opus etiam externum prorumpit, quod nomen hujus vocis significationem exactius exprimere videtur.

לללל ללל non faciens bonum, hoc est, nemo horum fatuorum; hæc enim particula negandi, si de personis usurpatur, commodè redditur per nemo vel nullus, negatque totam speciem, & plus valet quam לל, idem vero, quod prius dixerat affirmative, (*corruerunt adhienes:*) jam repetit negative: (*non est faciens bonum*) ad rem eò plenius confirmandam, & clarius inculcandam, ut *Gen. XLII, 2. vivamus & non moriamur. Eccles. VII, 28. Prov. XLI, 5. 6.* Ad hoc autem Participium לללל faciens, Latinis supplendum est verbum substantivum (*est*) illudque ipsum Participium æquipollet Præsenti. Videri hic licet, quomodo post notatam cordis impietatem ad externa studia & facta progrediatur, nequeunt enim integre & pie vivere, qui corde sunt impio, etenim ex cordis qualitate qualitas oritur vitæ *Matth. XV, 19.*

לללל Signi-

MWY Significat (1) in genere *noieiv* facere, & pro sub-
 jecta materia varie exponitur, hinc (2) aliquid de novo pro-
 ducere sive creando, ut *Gen. I. 31. Ab. IV, 24.* sive generando *Gen.*
XLI, 47. Matth. VII, 18. (3.) potenter & feliciter aliquid perage-
 re, *Pf. XXXVII, 5. Deut. VIII, 24. Rom. 4, 21.* (4.) Obedire &
 exequi mandatum *Exod. XXIV, 7. II. Reg. XVIII, 12.* Sic *Matth.*
I, 24. c. 7, 21. (5.) Acquirere *Gen. XII, 5. Deut. VIII, 17. Luc.*
XII, 33. Job. VI, 27. (6.) præparare, & cum ad præparationem
 requiritur mactatio, mactare *Gen. XVIII, 8.* Hinc cum attendi-
 tur mactationis finis (7.) sacrificare *Exod. X, 25. I. Reg. XVIII, 23.*
Psal. LXXVI, 15.

Adjiciuntur huic versui in vulgatâ versione: *Non est usq;*
ad unum, quam particulam, teste *Musculo*, etiam *Arabs* legit, di-
 cens: *Et non unus*, *Augustinus*, & qui cum sequuntur, *Beda*, *Cas-*
siodorus, *Thomas* illud usque ad unum exponunt, vel cum ipso uno
 (verba sunt *Augustini*) potest intelligi, ut nullus hominum intelli-
 gatur, vel præter unum, ut excipiat *Christus*: sicut dicimus, *ipse*
ager usque ad mare est, non utique simul computamus *et mare*. Et
 istum intellectum ait esse meliorem, ut nemo intelligatur fecisse
 bonitatem usque ad *Christum*: sed & hoc iterum factum fuit ob
 ignorantiam literarum *Ebraearum*, quarum ipse profus erat
 ignarus, ut ait *Erasmus in Matth. XXI.* Idem igitur & hic ipsi
 accidisse existimandum est, quod de eo ait *Chemnit.* *Orat. de*
Vit. Patrum: *In commentariis non est ita felix, accommodat sem-*
per ad locos communes piè quidem, sed sæpè non in loco, quia non
perfectam habuit linguarum cognitionem, sicut Hieronymus. Primò
 enim nec *Hebraeus* codex, nec *Chaldaica* paraphrasis, quicquam
 hujus legunt, sed illud inventum est *LXX.* Interpretum, qui
 primo ex codice, nescio quo, legerunt. Inde auctor vulgatæ ver-
 sionis decerpit. Causa igitur non erat, ut hic tantopere desu-
 daret *S. Augustinus*, quique cum eo sentire volunt, cum non ex
 turbidis rivulis, sed ex ipsis fontibus verus & genuinus scripturæ
 textus sit petendus. Deinde si in textu positum quid hujus esset,
 dicendum foret *אין אחד* non etiam unus, uti *vers. 3.* ubi parti-
 cula negativa *אין* non excludit quicquam, sed omnia includit

Jud. IV, 16. Exercitus casus est ad unum, h. e. ne unus quidem remaneret. Ita Psal. CX, 8. Gen. XXVIII, 15. Deut. XXXIV, 36. I. Sam. XV, 35. II. Sam. VI, 23. Pf. LXXI, 18. Pf. CXXXIII, 2. Sic in N. T. particula εως non semper determinat & præscindit tempus verbi præcedentis, ut excludatur quod sequitur, sed sæpius indeterminatum relinquit tempus, ut cum Christus Matth. XXVIII, 20. vult profiteri, se semper affuturum Discipulis, pollicetur se illis affuturum εως τῆς συντελείας τῆς αἰῶνος usque ad consummationem sæculi: non quod in consummatione aut post eandem non futurus sit. Ita Luc. II, 28. I. Cor. XV, 25. I. Tim. IV, 13. c. XVI, 14. Ita & Græci patres adversus Helvidium illud Matth. I, 25. exponunt. Addit Chemnit. c. 7. Harm. Evang. In vulgari etiam sermone hæc figura usitata est, ut si dicam, vale donec redeo: quomodo & Galli dicere solent: A dieu jusques à demain. Item jusques à feu il a maintenu cela, q. d. etiam in igne per medium ignem Hieron. hoc exemplum ponit, quod observat idem Chemnit. Helvidius priusquam pœnitentiam ageret, morte prævocatus est. Quæ Phrasis non hoc vult, quod postea illud factum sit.

(יהוה) Nomen hoc quod attinet, Hebræi illud שם ארבע אותיות nomen quatuor literarum vocant: Ut & duodecim & quadraginta duarum literarum. Quæ autem fuerint illa 12. & 42. literarum nomina, variæ fuerunt de illis Judæorum opiniones Galatinus l. 2. Cath. V. c. X. nomen 12. literarum fuisse ex אב כן ורוח הקדש לכינוי הקדוש refert Pater, filius & spiritus S. ex hoc nomine autem emanasse nomen 42. literarum אב אלהים בן אלהים Pater Deus, filius Deus, & spiritus S. Deus, sed non sunt tres Dei, sed unus Deus. Ubi obiter notandum, testimonium hoc Judæorum pro trinitate esse luculentissimum, si liber ille Rabbenu Hakadosch indubiæ fidei esset. Vocant item שם הנורא והתנכבך nomen terribile & venerandum, & multa mysteria superstitiosè eruant ex eo. Primo enim non scribunt expressis literis in ullo loco extra biblicum codicem, ne si forte liber profanaretur, inviti blasphemiam committant. Hinc in precationum libellis

libellis pro quotidiano usu seorsim excusis (ה) adempto fulero
 in (ו) convertunt, & corruptè יְרוּר scribunt. In Targum יי &c.
 In כְּרוּשִׁים seu comin. (ה) h. e. השם nomen illud magnum,
 κατ' ἐξοχήν, cui interdum jod additur יהי ex benedicendi for-
 mula יְתַכְרֶה desumptum. Deinde cum semel scriptum est,
 nunquam delent, quod tamen privilegium ipsi cum sex aliis
 nominibus אֱלֹהִים אֱחָדָה אֲדֹנָי שְׁרֵי אֲכַוֹת ex illo
 Deut. XII, 4. est commune, ut testatur R. Maimonides. Tum
 totum reliquum librum propter hoc inscriptum nomen,
 penè adorant. Idem Maimonid. Hal. seph. ibor. 19. §. 9.
 חַמֵּשׁ עֶשְׂרִים עֲשָׂרָה כֻּלָּם הֵנָּה מֵהַלְוֵי הַיָּדָיִם לְעִמּוּד עֲפוּיָן
 h. e. *Quinque cernit librum legis, quando circumportatur, tenetur ipse
 assurgere.* Porro vas aut suppellectilem, cui nomen hoc sacrum
 forte inscriptum est, non frangunt, quin si forte casu quodam
 contundatur, vel in aliam formam arte fusoria transmutetur,
 eximunt eam partem, & instar clinodii alicujus asservant. De-
 nique non legunt, sed vel synonymis suis circumscribunt, vel
 per consonas יְרוּר efferunt, ut plurimum vero per אֲדֹנָי.
 Nec Judæi tantum, sed ex vetustissimis patribus nonnulli, il-
 lud vocant ἀνευφώνητος vel propter divinæ majestatis ἀνατα-
 λησίαν, vel ratione linguæ Græcæ, quæ caret literis, quibus no-
 men Jehova pronunciatur, imo & nomine, quod huic æqui-
 pollet. Nam vocem ἄσπιος quod spectat, B. Hun. de Trinit. af-
 firmat, ei in tantum, non in totum respondere. Vel ut innu-
 erent non leviter & temerè hoc nomen esse pronunciandum,
 quo tamen hodierna Judæorum superstitio non stabilitur. Vel
 denique, ut autumat Galatinus, ob mysteriorum sub eo nomine
 latentium sublimitatem. Ut enim nihil nunc dicam de Cabba-
 listarum cogitationibus, quas collegit Galatinus l. 2. de Arcan.
 Cath. Verit. c. 11. seqq. certum est proprium Dei esse nomen,
 adeoque ipsam ejus essentiam exprimere: quod etsi pauci qui-
 dam Grammaticorum cum Calvino in Instit. c. XIII. §. 9. Dru-
 sio, Zanabio lib. 5. de tribus Elohim c. 5. negant præter rem ta-
 men existimamus. Hinc pleriq; deducunt ex verbo יְרוּר vel יְרוּרָה
 quod existentiam & essentiam notat, Fuit. Ubi Jod nonnulli
 volunt

volunt digitum intendero, ad illud effatum divinum, quo
 DEUS se Mosi affuturum pronunciauit *Exod. III, 4.* inde ob
 certissimam fiduciam auxilii de se concipiendam, Deum sibi
 hoc nomen elegisse, & ex יהוה hoc suum nomen formasse.
 Ideo repetitur illud יהוה, quod *R. Salomo* sic exponit: *Ero cum*
eis in presenti tribulatione, qui ero cum eis in afflictione reliquorum
regnorum: quo in loco tenent non tantum Ebræi Commenta-
 tores, sed & nostri aternitatem Dei ista phrasi significari. Fu-
 turum enim tria tempora complectitur, sicut & Thalmudistæ
 dicunt, יהוה trium temporum differentias in se continere, præte-
 riti, presentis & futuri, quanquam *Drusius* comm. in *Exod. III.*
v. 14. cum *Paulo de Sancta Maria*, Episcopo Burgensi, melius
 per *Sim*, quàm *ero*, reddi putent, cum esse in presenti maximè
 competat DEO, cujus esse nesciat præteritum, item aternitati non
 competat præteritum & futurum. Addit *Avenarius*: Significat ἐμ-
 φανιστικῶς essentiam illam unam divinam, que ab aeterno fuit,
 est & erit sine ulla mutatione in aeternum & in secula seculorum, à
 quo omnes creature, in creatione prima, suam essentiam acceperunt,
 habent ac juxta liberrimam voluntatem suam, velut in esse, conser-
 vantur vel abolentur, vel una in aliam mutatur, quod ut quem &
 qualem ipse se promissit & patefecit verbo suo, ita etiam eum ac talem
 reipsa & facto declarare & exhibere velit. *Paulus* quoque *Fagius*
Ebræarum literarum peritissimus ad *Exod. VI, 3.* ita commenta-
 tur: *Illæ videntur mihi non absurda, quod Hebræi dicunt, hoc sacrum*
nomen esse ex verbo יהוה, quod esse & subsistere significat, non tam
inde, quod à seipso aeternus existat; sed & quod omnibus creaturis su-
um esse largiatur *Act. XVII.* Eadem literæ יהוה flatus ab Ebr. di-
 cuntur, ad indicandum, quod solus DEUS est, qui spiritum & fla-
 tum omnia vivificantem suppeditat: Similiter & quietis literæ ab il-
 lis dicuntur, ad innuendum, quod in ipso vera & solida quies, h. e.
 aeterna felicitas consistat ac conquiescat. Sed ut plura in eam rem
 addamus, operæ pretium non est, unprimis cum hæc à nostratibus
 aliisque tam sollicitè & diligenter excussa omnia jam pridem sint,
 ut post tantas tantorum virorum curas aliquid adhuc scribere
 velle, sit verò tanquam prælio jam depugnato aciem in-
 struere.

שמי *De caelis.* Priusquam phrasem hujus sensum attingamus, in ipsius vocabuli derivationem, formationem & significationem inquirere necessum arbitror. Et quod ipsam derivationem attinet, nimium est incerta, & dubium apud interpretes, quid potissimum asserendum. Vid. *Glasf. l. 3. Gram. S. pag. 82.* 1. Quidam deducunt id ipsum à **ש** nomen, id quod facit cum *R. Kimchi Pagninus* in Epitome radic. verum contra omnem analogiam ac rationem, quid enim nomini cum coelo? nisi fortè esset respectus ad metonymicam acceptionem, quia DEUS per coelum inuinitur & per nomen; verum & hæc ratio longius est petita, nec vim vocabuli satis exprimit. 2. Quidam derivant à **ש** & **מי**, vel quod aquæ in coelo suspensæ stupendo modo hæreant, donec DEI jussu & nutu demissæ fuerint: vel quod homines ob tam insigne opificium obstupescant: in qua sententia est *Mercurius*. 3. Quidam ut Talmudici statuunt esse compositum ab **ש** igne & **מי** aqua, quod ex illis facti sint coeli, quæ sententia quidem Philosopho est opposita, neganti coelum ex Elementis esse conflatum. 4. Quidam componunt ex **ש** ibi & **מי** aquæ; quia dicit Deus *Gen. V. 6. fiat expansum in medio aquarum & distinguatur aqua ab aquis, & factum est ita, & vocavit DEUS expansum שמי, ac si diceret: ibi aquæ, & ut conjunctio fieret duorum (**ש**) sublata est unum, quemadmodum factum est in dictione **שבע** composita à dictionibus **שבע** *Jud. VI, 31.* Sic **ש** ex patre suo; sed hæc sententiæ pleræque una fidelia possunt obduci. (1.) enim Ebraei compositas voces non agnoscunt, nisi in propriis nominibus. (2.) Illud **ש** deberet compensari per Dagesch forte, quod tamen non fit. Non desunt etiam, qui derivant à Syriaco **שמה** vel **שמי** hoc est, nomen imponi, unde suum deducunt Syri **שמי**. Idem facere videntur Chaldæi eandem retinentes vocem. Nos radicem ejus cum plerisque deducimus ex Arabico **שמי**, unde Ebræum, si iustatum esset, foret **שמה** altum esse. Inde **שמי** coels, quod in altissimo loco à DEO sint collocati. Non tamen putandum est, ac si Ebræa lingua ex Arabica tanquam*

D

anti-

antiquiore vel matre opus habeat radices suas petere, sed quia procul dubio apud Ebræos quoque verbum illud מַדְּו , altum, excelsum fuit, in usu olim fuit, neque tamen in codice Biblico (in quo sanè omnia in universum vocabula Ebræa & omnes eorum formationes poni non potuerunt) occurrit, hinc diximus Radicem eam inusitatam. Mansit autem illa ipsa, ut & multæ aliæ voces, in linguis cognatis, qualis est Arabica, hinc ex iisdem jam denuò repetimus. Formationem quod concernit; etiam illa incerta est. Alii volunt esse singulare, qui simul מַדְּו singularis numeri esse statuerunt, & probant ex *Job. 38. 33.* Ubi huic voci additur affixum singulare. *Hieron. annot. Drusio in L. L. difficil.* dicit esse plurale. *Abentzri vero, Drusus, & alii,* dualis numeri esse statuunt, & rectè. Nam Jobi quod attinet, est ibi enallage num. consueta, & probari exinde nihil potest. Pariter enim probarem græcum $\delta\epsilon\alpha\nu\omicron\iota$ esse sing. num. quia *Phil. III, 20.* dicitur $\epsilon\grave{\xi}\ \delta\grave{\epsilon}$ (præcesserat $\epsilon\nu\ \delta\epsilon\alpha\nu\omicron\iota$) item כְּסִילִים (stulti) esse sing. num. quia sequitur pronomen sing. וְיִיָּעֲנֶנּוּ (*Eccl. X, 15.*) Similia exempla enallages sunt *Deut. XXI, 10. Ps. XXXV, 8.* Non autem ideò dicitur esse dualis numeri, quod duo sint cœli, uti vult *Drusus*. Nam dualis numerus apud Ebræos non semper pluralitatem, sed quandoque unitatem, pluralitatem, aut dualitatem; notat, de quibus *vid. Glasf. l. 3. Gramm. p. 82.*

Significatio hujus vocabuli est $\alpha\omicron\lambda\upsilon\sigma\eta\mu\alpha$, & denotat 1. totam regionem, quæ supra nos est, sive totam hanc molem supra terram aut aquam existentem, quæ partim ætherea, partim elementaris est, *Gen. I, 17, 14, 20.* 2. Solum æreum *Lev. XXVI, 19. Deut. XXVIII, 23. I. Reg. VIII, 35. II. Paral. VII, 13. Job. I, 16. c. II, 12. Ps. VIII, 9. Matth. VI, 26. Luc. XIX, 5. c. XII, 56. 3.* Regionem Ætheream, quæ DEI habitaculum propter præstantiam, quandoque dicitur *I. Reg. VIII, 27. II. Paral. II, 6. Es. LXVI, 1. Actor VII, 49. Ps. CIII, 19.* 4. Per Meton. ipsum Deum *Matth. XXIII, 22. Sic c. XXI, 25. 5. Cœlites. Ps. LXXXIX, 6. Ps. CXLVIII, 1. 6. Summam dignitatem & lucem cœlestem. Chron. XIV, 12, 13. 7. Felicitatis statum & vitam æternam *Matth. VI, 20. Luc. VIII, 22.*
*Phil.**

Phil. III, 20. &c. de quibus vid. plura apud Flac. in voce coelum & Rhetor. S. *Glossii pag. 223. seqq.* S. Sensum quod spectat, dicuntur hæc de DEO per anthrop. ductâ metaphora forensi à judiciorum norma, ordine, forma & ritu. DEUS cognoscit causam instar judicis, & habita inquisitione comperit omnes ab æquitatis studio recessisse. Ita *Gen XVIII, 21.* dicitur descendere de coelo & videre. Pingit ergo David DEUM è summis coelis quasi è fenestra, quid mortales faciant, considerantem, & hoc valet etiam Hebræorum *הִפְתִּיחַ*, quod significat prospexit, contemplatus est, tanquam per cancellos clam latenter, ut videntes non videantur Ipsi. Sic. II. *Sam VI, 16.* Michal filia Saulis *הִפְתִּיחַ* prospexit Luther: *Gucket durchs Fenster. Prov. VII, 6.* per cancellos meos prospexi, & passim. Sic DEUS clam dum advertit nemo, quando se homines minimè videri, aut ne DEUM quidem esse, qui res humanas consideret, existimabant, prospicit, vel ut puniat, sicut. Mundum diluvio *Gen. VI, 5, 12. seqq.* Sodomam & Gomorram incendio *Gen. XIX.* cum quibus conferri possunt *Exod. XIV, 24. Thren. III, 50.* vel ut misereatur & bonis præmia largiatur, *Psal. CII, 20, 11. Deut. XXVI, 18. Ps. XXXIV, 16.*

Refutantur autem hic ii, quos *vers. I.* dixerat DEUM seu providentiam ipsius negare, qui non curare DEUM, nec cognoscere quidem res humanas sentiunt. Notandum hic, quod *Augustinus* annotat, *Dominum prospicere per animas sanctas.* *Hieron. de celo, id est, de sanctis. Remig. de celo, id est, de Christo &c.* & alii, qui eos defendunt, dicunt postulare hoc Hebræum *הִפְתִּיחַ*, quia ponatur in conjug. Hiphil, quod significat, Dominus prospicere fecit. DEUM verò non tantum prospicere peccata hominum; sed etiam Angelis, Prophetis, & Apostolis, ea nota fieri ex revelatione. Hinc Prophetas dicunt videntes dictos. Verum i. sensus hic non est literalis, frivolum igitur esset à litera discedere, cum nulla nos urgeat necessitas. Deinde plerique Patres putabant, singulos Psalmos de Christo esse proxime exponendos, quare hac hypothesi dejecta, corrui illud etiam, quod superstructum est. 3. Imò *הִפְתִּיחַ*

in Hiphil. nunquam est transitivum, sed simpliciter Activum, (prospicere) ceu loca etiam allegata satis abundè docent.

על בני אדם *super filios hominum*, id est, homines, pleonasmus hic est, ut plenius hoc nomen apponi etiam solet. *Pf. XII, 4.* Nos iterum hoc generaliter exponimus, & de toto genere hoc dictum putamus; vocat autem filios hominum, non quoad molem corpoream & animam, rationalem, sic enim & Christus dicitur filius hominis; sed quoad generationis modum inde à lapsu primi hominis ordinarium אדם homo sic dicitur, quia אדם הראשון sumptus *Gen. II, 6.* & notat vel certum individuum in sexu masculino, ut *Gen. V, 3.* vel hominis speciem, utrumque sexum complectentem, ut h. l.

לראות *ad videndum*, id est ut experiretur oculari velut demonstratione; utitur hic David iterum eleganti prosopopeia: qua usitato Scripturæ more tribuuntur DEO forma aspectus & gestus humani, non quod in divinam majestatem tales inclinationes corporeæ aut gestus cadant: DEUS enim est spiritus *Job. IV, 24.* Sed utitur Spiritus S. sermone à nobis & nostris rebus sumpto, ut se ad captum imbecillitatis nostræ accommodet; & explicatur ergo hic visitatio DEI judiciaria, quam instituit de natura & moribus hominum, ducta metaph. ab hominum scientia, quæ tum demum est certa ac infallibilis, quando his oculis aliquid nos vidisse dicere possumus. Visitationis autem hujus duos facit actus, *Examen & sententia dictionem post examen.* Examen exprimitur his sequentibus verbis:

היש משכיל *Num esset intelligens*, h. e. vera Dei hominisque notitia instructus, opponitur enim hoc loco intelligens stulto, qui in rebus spiritualibus atque ad salutem nostram attinentibus prorsus est cæcus ac rudis. Radix est שכל ex prudentia prosperos habuit successus, *I. Sam. XVIII, 30.* in Hiphil, ad intelligentiam instruxit, *Dan. XI, 33.* Intelligens ipse fuit *Pf. CXIX, 99.* Rem aliquam attendendo perspexit, v. g. miracula Dei *Pf. LXIV, 10* *CVI, 7.* Curam alicujus habuit v. g. pauperis *Pf. XLI, 2.* Ita h. l. designatur intelligens, curamvè ad intelligendum adhibens, nimirum non circa res seculares, veluti pueri illi Regii erant משכילים in omni sapientia *Dan. I, 4.* sed spirituales ac sacras. Sicuti sequitur de
inqui-

inquisitione Dei. Sic impii à Deo recedentes vias ejus non
intelligunt *Job. XXXIV, 27.* Conferatur locus de brutis pastoribus
Jer. X, 21.

רָרָר *Requrens (Deum)* h. e. sincero sanctoque cultu circa
Deum occupatus, eidem sancta fide & mente adhærens. Sicut e-
nim intelligere fuit mentis, ita requirere est voluntatis, in priori
vera DEI agnitio, quæ fide fit; in hoc opera dilectionis erga De-
um & proximum significantur. Unde prius ad intellectum, fidem
cogitationemque, hoc ad operationem & effectum spectare docent
Thomas & Hugo. Hinc *Gesn. in h. l. duo conjungit: Intelligentiam,*
qua est in mente, & nihil aliud quàm veram Dei agnitionem signifi-
cat, qua fit fide, & deinde addit; requirere Deum, quod fit volunta-
te, operibus, dilectionis erga Deum & proximum.

Quærere autem Deum est curare ipsum, hinc rectè *Luth. der*
nach Gott frage. Sic *Jer. XXX, 14. Omnes amatores oblitii sunt tui,*
non quærunt te, i. e. negligunt. Sic Deum quærere dicuntur, qui i-
psum studiosè colunt secundum voluntatem ejus in verbo patefa-
ctam. Quemadmodum *II. Chron. XIV, 4.* dicitur: *Jussit Rex, ut quæ-*
reret Deum patrem suum. Exponitur autem hoc ipso Epitheto,
qualem intellexerit in voce **משכיל** intelligentiam, nimirum spe-
cialem, inque vero Dei cultu occupatam. Huc *Versio Chald. אורן*
(informationem) à vel coram Dei conspectu. *Et hætenus examen,*
sequitur sententia Dei post examen lata.

הכל *Unusquisq; horum.* **כל** est propriè adjectivum universita-
tem denotans, à radice **כלל**, consummavit, absolvit, & accipitur,
non tantum distributivè & de quantitate discreta ut *Ex. XIII, 12. 13.*
& passim; Sed & collectivè *Ex. XII, 48. πᾶσα ἡ ἀγέλη* & de quan-
titate continua *Gen. XI, 1. Joel. II, 12.* sic *Matth. XXVII, 45.* Notat
(1) universalitatem absolutam, à qua significatione temere rece-
dendum non est, præsertim in promissionibus & comminationi-
bus. (2) Aliquando restringi debet ad subjectam materiam *I. Reg. XII*
12, 19. מלחם כל sic *II. Cor. V, 17. γέγονε καινὰ τὰ πάν-*
τα. (3) Sumitur pro multis aut maxima parte *Psal. LXXII, 11.*
כל מלכים כל כוכבים *Pf. XX. L. 30. כל דשויו.* Sic *Matth. IV. 23. c. IX,*
35. πᾶσαν νόσον. Eadem ratio & particulæ negativæ *Job. III, 32. 33.*
(4) Accipitur pro quicunque *Joel. II, 1, 5. אש*

עַל כַּף יָדָא I. Reg. VIII, 37. כִּי חָפְזָא כִּי Sic *Matib. V, 11.* εἰπω
 σὺ πᾶν τὸν κῶδὸν πῆμα καὶ θ' ὑμῶν. Præponitur h. l. (ה) Emph.
 ut digito velut commonstrentur singuli עַל כַּף יָדָא i. e. tam filii su-
 periorum, quam inferiorum, tam viri, quam foeminae, tam eruditi,
 quam blebeji &c. & sic præpositio ו. confirmatur & declaratur,
 quales in conspectu Dei appareant homines, nempe omnes atroci-
 ter esse corruptos.

רָצָה *Recessit, defecit, alii declinaverunt*, &c. à via recta, hinc R. D. K.
 in L. R. dicit homines hinc vacca comparari, quæ rectam viam non
 ingrediuntur. Verùm elegantior & venustior est vis & idiotismus
 verbi recedere, quod ab Ebraeis de vino usurpatur, quando acescit,
 aut evanescit & in vappam resolvitur, uti ex *Hosea IV, 18.* ubi ita le-
 gemus: רָצָה רָצָה recessit vinum eorum, & *Jerem. c. II, 21.* constat.
 Quando mutata es mihi in degeneres palmites vitis alienæ &c.
 Verbum igitur hoc his in locis nihil aliud significat, quam eam
 pravitatem, quæ vino inesse solet. Græci hujusmodi vinum dicunt
 ἐξερηδός, & Cicero vinum fugiens appellat. Confirmat etiam
 hanc verbi recedere significationem verbum subsequens, quando
 dicitur רָצָה רָצָה rancuerunt, rancidi facti sunt, quæ metaphora à ci-
 bo desumpta eleganter insequitur illam, quæ à potu deducta est.

Denotatur igitur hic recessus à vero DEO, quem quærere de-
 bebant, ceu habent verba proxima &c. רָצָה רָצָה Ita Hiskia רָצָה
 adhæsit domino neque רָצָה declinavit ab eo II. Reg. XVIII, 6. I. Reg.
 XV, 5. c. XXII 43. opponitur verbo רָצָה indivulse adhæsit II. Reg.
 VI, 3. c. XVIII, 6. Sic Josia non רָצָה neque ad dextram neque ad
 sinistram. II. Reg. XXII, 2. Huc *Ezech. VI, 9.* Cor eorum forni-
 cans רָצָה declinavit à Jehovah Ps. LIII. habet רָצָה retrocessit, alius fa-
 ctus est, sed significatum idem est. Qui enim juxta Dei præscri-
 ptum vivit, ille ceu servus Dominum suum sequitur, qui illud con-
 temnit velut ab ipso sequendo se avertit & alio defleat.

וְיָדָא Una vel pariter ipsi; qua particula æqualis humane
 nature, per lapsum, corruptio indicatur, cui h. l. apponitur affixum
 (ו) ad רָצָה spectans. Lutherus: Sie sind alle sambt untüchtig.
 Vulgata simul. Pborim jugleich, quod hic non tempus, sed personas
 comprehendit, sicut res & non durationem notat, quando omnia
 simul

ſimul Deus creavit. *Ecclef.* XVIII, 1. *Pſ.* CXXXIII, 1. fratres habitare ſimul i. e. concorditer, unanimiter, dicuntur. Eſtq; particula *σὺς* *εὐ- τυχῆ*, ut ita nemo hominum excepiatur, quod ipſum innuit quoq; negatione *ne unus quidem*, cujus major eſt emphasiſ, quam affirmati- onis.

נאלר *Putridi vel fœtidi, alii rancidi facti ſunt*, ſumpta Meta- phora à cibis fœtidis & rancidis, à quibus omnes abhorreſcere ſolent, ideò etiam à *R. Mard. Nathan* in Concordantiis exponitur per **נאלר** fœtuit. Verbum autem hoc ter tantum in ſacro codice in- venit, nimirum h. l. *Pſal.* LV, 4. & *Job.* XV, 16. ubi jungitur cum **נענע** abominabilis, nauleam creans, quem nimirum nemo digna- tur auditu, viſu, familiaritate, contactu, qui nihil habet boni, aut pulchri, quo vel Dei vel Angelorum oculos allicere poſſit, inſunt vero in illo multa, à quibus tum Dei, tum angeli abhorrent, uti ele- ganter ſic exponit *Pineda* in Cap. XV, *Job* verſi XVI. Syrus **נאלר** & *reprobi facti ſunt*, quæ ipſa verbi forma habe- tur in N. T. *Rom.* III, 12. *Ebr.* II, 12. 17. à radice **נאל** rejecit, re- probavit, ſprevit. Chald. **נאלר** pigres vel ſegnes facti ſunt, & juxta alios (ut ſupra) putruerunt fœtuerunt, ducta metaphora à putredine, quæ lædit aspectum & odoratum. LXX. & *Paulus Rom.* III, 10. reddiderunt *ἡχεῖσθαι* av: Spumæ inſtar putruerunt. Vul- gata *Lut. b. Piſcat.* inutiles facti ſunt. *ſeynd untüchtig worden.* *Pho- rin.* unuſq; quia, quæ putrida & fœtida, tanquam inutilia rejiciun- tur. Eſtque hæc Metaphora oppoſita phraſi, quæ toties in ſcri- ptura de ſacrificiis intuitu meriti Chriſti oblatis occurrit. *Odora- tus eſt Dominus odorem ſpavitatis Gen.* VIII, 21. & *Lev.* c. I & II. Et notanda h. l. eſt enallage Numeri inter verbum ſingulare **נאל** & **נאלר** nimirum qui nomen eſt collectivum.

נאל עשה טוב. *Nemo faciens bonum* Hebraiſmus hic no- tandus eſt, cum verbale latet in ipſo verbo, ita ut dicamur; fa- cere bonitatem, i. e. opus bonum, ſicut dicimur facere verita- tem, i. e. opus Veritatis. *Pſ.* XIII, 4. ne dormiat mortem, i. e. dor- mitionem ſeu ſomnum mortis. *Num.* XI, 4. non ſolus poſſum portare populum, i. e. onus omnis populi. LXX. ſenes reddi- derunt *χρησθήντα*, & *Apoſtolus Rom.* XIII, 12. quod procul dubio eam

eam ob causam factum est, quod noverunt vocabula hæc τὸ ἀγαθὸν & τὸ χρηστὸν promiscuè usurpari apud Græcos, *Platonem, Aristot.* aliosque. Item Theophr. ἀγαθὸς τῆς ἰερέως νόσος utilis adversus comitalem morbum. Et ἀγαθὸς πρὸς τὰ ἔλκη. Poterat & ob hanc forte causam id accidere, quod absque punctis ΔΩ legerunt pro ΔΩ, quod significat utilitatem. Repetitur autem hic eadem sententia, quæ *vers. 1.* nimirum ob rei certitudinem deploratamque corruptionis pravitatem indicandam, cujusmodi repetitio eorundem verborum est, etiam in lugubri illo carmine II. *Sam. I. 19, 25, 27.* Conferantur loca *Lev. XVIII, 7, 9, 10, 11, 15. Ps. LXXVII, 17.*

Hoc autem membrum negativum, *Non est qui faciat bonum*; superfluum aut otiosum non est, quod antea verbis affirmativis fuit significatum, *declinaverunt, putruerunt.* Ex *Ebræorum* enim consuetudine loquitur, qui per synonyma opposita & negantia certitudinem & gravitatem rei exprimere solent, ut *Exod. IX, 19. c. 12, 2C. Deut. XXXII, 6. c. 18, 13. Vid. Glasf. l. 4. p. 676.* Præterea hac negatione spiritus S. ostendit, quod justum & injustum, sapiens & stultum immediata oppositione pugnent in spiritualibus, ita ut non recipiant aliquod medium, quasi sit inter homines, qui nec justus, nec injustus sit, sed non-justus & non *πεφικὸς* naturâ aptus ad recipiendum vitium vel virtutem. Ethice quidem & politice datur medium inter bonum proæreticum, quia habitus morales, qui spectabantur in rebus civilibus & externis, neque mali, neque boni nobiscum nascuntur, sed consuetudine attrahuntur, ideoque in pueros non cadit vel virtus vel vitium, & inde oriunda actio vel vitiosa, quam philosophus nominat miseriam, vel actio secundum virtutem, id est, felicitas humana; sed medium, quod negatione utriusque extremi exponitur, in eas cadit, ut dicantur non-justi, non-felices. In Theologia verò longè se aliter res habet, ibi enim spectatur malum non tantum ut actio voluntaria, sed etiam simpliciter, ut est *ἀνομία*, id est, pugnantia cum lege DEI, sive illud sit actio, sive qualitas spiritualiter prava ipsi naturæ inhærens. Atque ita peccatores sumus omnes & tales essemus quoque, si vel maximè actuale peccatum non committeremus

mus, sumus enim naturâ filii iræ, sicut concludit Paulus *Eph. II, 3.* postquam hominem dixisset carnem, & in duas partes divisisset. in Carne n speciatim sic dictam, quam vocant *ἄλογον* partem, & in *διανοίας* seu cogitationes, quas *τὰ λογικόν* vocant philosophi. Atque ita nihil homini reliquisset neutrum; de quibus deinde in controversiis plura.

MEMBRUM SECUNDUM.

QUAEST. I.

De quibusnam hominibus Psaltes hic loquatur?

Non una eademque omnium de hac quaestione est sententia, & si unquam alias, certe hic vel maxime variant Interpretes. *Judei & Rabbinæ*, inter quos *AbenEzr. & R. D. Kimchi*, in gentes, quibus Israel hodie servit, compositum autumant. *Lyra & R. Salomon*, item *Anselmus*, exponunt de *Nebucadn.* qui verbis & factis DEUM Israel blasphemavit, quando nimirum templum ejus incendi jussit, quod si eum verum DEUM existimasset, non fecisset; uti legitur *Jerem. LII, 13. Ps. autem LIII.* iisdem pene verbis constantem, de *Tiro*, qui etiam Templum devastavit, loqui autumant. Alii putant de *Sennacherib* hic esse sermonem, qui per nuncios & literas blasphemavit DEUM, dicens: quod non possit Ezechiam eruere e manibus suis, & sic negasse divinam potentiam & per consequ. Deum ipsum; qui idem cum sua potentia *II. Reg. XIX, 10.* Alii de *Antiocho*, qui verum Deum se ignorare ostendit, quum ædificaret abominandum Idolum desolationis super altare, sicut legitur *I. Maccab. I, 57. seqq.* *Piscator, Bucerus & alii* exponunt de *Saule & impiis* ejus consiliariis, qui Deo derelicto pythonissam consuluit, & à quibus David & socii ejus misere tractati, & non aliter ac captivi habiti sunt. Alii iterum aliter de *Judeis contemptoribus & persecutoribus Christi* explicant. Quia, inquit, *Judeus Christum contemnens Deum negat generaliter, quod Sennacherib, Nebucadn.*

E

& aliis

& alii non fecerunt. Illi enim non negabant Deum generaliter, quia colebant Deos suos, ut patet ex c. III. Dan sed negabant Deum Israel esse verum Deum potentissimum, Judaeus autem generaliter Deum negat, quia omnes Deos ceterarum nationum negat, dicens: Omnes Dii gentium Dæmonia; & in hac sententia sunt Haymo, Bruno, Glossa, & alii.

Verum Davidem non loqui de certis tantum individuis aut individuorum speciebus, id est, aliquibus suo tempore, aut maximam partem saltem impiis, neque unius aut alterius seculi depravatos mores perstringere (quæ sententia Buccero placet) sed in Universalem deperditam filiorum Adami nationem, hoc est; omnes in universum homines inveni, & perpetuam naturæ eorum corruptionem accusare, probo.

I. Ex Psal. hujus scopo & literæ claro sensu, qui est, quod omnes homines peccati reos arguat, & eis in genere omnem justitiam (operum sc.) propter imperfectionem actionum & advenitiam vitium humanarum deriget. Nam (1.) illi qui h. l. peccati accusantur & convincuntur, sunt Filii hominum, non tantum Judæi (quos Augustinus honoratius propter unius Dei cultum appellavit filios hominum, in comparatione gentilium, quibus attribuitur superius dictum; dixit insipiens) sed in genere omnes omnino homines, qui ordine naturæ ex protoplastis nati sunt. Id quod plurima scripturæ S. testimonia evincunt. Sic II. Chron. VI, 30. dicitur, quod Deus solus cognoscat corda כַּבְדֵי בְנֵי אָדָם filiorum hominum, id est, omnium hominum Psal. XI, 4. XXXIII, 13. CXLV, 12. &c. (2.) Vitiositatem horum filiorum hominum exaggerat David à totalitate subjecti, per particulas Syncategorematicas (α) per notam Universalem affirmantem distributive sumptam: Omnes declinaverunt; in Hebræo est כָּל־בָּנֵי אָדָם OMNIS IPSE, id est, unusquisque ex filiis hominum declinavit. Nam כָּל prefixum & emphaticum & relativum est, quo ceu digito demonstrantur ii, de quibus sermo est in verbis antecedentibus, nempe filii hominum; atque ita hoc signo universali singuli ex filiis hominum declinasse arguuntur. (β) Per particulam collectivam SIMUL in Hebræo est יחד una vel pariter ipsi, notans con-

grega-

gregationem hominum singulorum in universum, ideoque sub forma nominum pluralium & cum affixo ꝑ hæc conjunctio ponitur, quasi dicat: unum noris omnes putuisse noris.

(y) Per exclusivam negantem: *Non est etiam Unus*. LXX. vertunt & *ἐστὶν ἕως ἑνός*; non est usque ad unum, i. e. ne uno quidem excepto, non sunt sapientes. Phrasis enim hæc, uti in analysi quoque dictum, non indicat exceptionem, sed simpliciter negat homines esse sapientes, utiles &c.

II. Probo ex scripturæ parallelo consensu, & imprimis ex *c. VI, 6. & 12. & c. VIII, 22. Geneseos*, ex quibus psaltes primam hanc sui cantici partem desumpsisse videtur. Nam caput VI. proponit exemplum prioris Mundi, & commemorat, DEUM vidisse, quod magis magisque quotidie cresceret malitia hominum in terra & omne figmentum cogitationum cordis ejus tantummodo malum esset omni die. Cujus dicti occasio est in specie Cainitarum malitia fuerit, de qua proprie dicitur multa est malitia, ipsi tamen dictum generale est, omnes homines involvens. Causam enim fontem & radicem in istis & omnibus aliis hominibus monstrat, quando statim subjicit: *Omne figmentum* &c. i. e. quicquid homo animo fingit, molitur, machinatur. Et ne ad solos impios, qui ante diluviū fuerunt, hæc sententia restringatur in *c. VIII, 21.* repetitur, cum solus Noë justus cum suis in terra viveret; & ad totum genus humanum accommodatur; figmentum cordis malum esse à pueritia; ubi imprimis emphaticum est Hebraicum *רָע* quod ipsam hominis naturalem propensionem, omneque desiderium hominis exprimit; & hoc omne dicitur esse tantum malum, h. e. non nisi malum, nulla ex parte quicquam boni in eo fuisse. Sæpè improba sunt & scelerata hominum opera, & tamen cor non plane malum & mica bonæ mentis superest, at hic etiam fontem operum, cor malum & corruptum fuisse ait, & quidem à pueritia, i. e. quam primum incipiunt dies nostri, uti *Dn. D. Gerh. Tom. II. p. 493.* explicat.

III. Probo ex *Apostoli Pauli assensu*; Nam quando ille in *vers. 9. c. III. Rom.* demonstrare vult, omnes peccasse, & aliena justitia, scil. CHRISTI opus habere, citat *v. 2. & 3.* hujus Psalmi, haud ob-

scire inueniens, qui sint ij, quos psaltes declinasse & inutiles factos
affirmet. Finis enim Apostoli est, ut doceat omnes obligari lege,
omnium os obstrui, & totum Mundum propter peccatum damna-
tionis reum esse, atque ita tam Judæos quam gentes includit.
Quia autem conclusio Apostoli est generalis, quod æquali ratio-
ne gentibus gloria DEI destitutis accensendi sunt Judæi, utpote &
ipsi peccatores. E, & medium apodicticum ex his & aliis locis
V.T. ab Apostolo usurpatum erit universale, nec respiciet perso-
nas certas & facta ac tempora particularia. Nam si ita expone-
retur Ps. tunc Apostolus propositum suum non obtineret, & tota
vis argumenti ejus periret, eo quod à particulari ad universale, à
quibusdam malis, ad omnes malos non valeat conseq.

Quod autem Photiniani *Socinus in annot. LL. Papistæ Gene-
brardus & Jansenius ad Ps. 14. Arminiani, Corvinus contra Moline-
um c. 33. §. 10.* ad crassos peccatores, atheos, & ad habitum malitiæ
crebris actionibus comparatum, hæc restringunt; Prophetam
nempe loqui de iis, qui sunt negantes DEUM, ideo de his seqq.
versiculos esse exponendos: Illud partim aperte fallum est, quia
Apostolus *Rom. 3.* uti jam demonstratum, sequentes istos versicu-
los de omnibus exponit, unde sequitur, non excludi naturalem
& originalem labem; partim etiam à nobis infra *questione 5.* est la-
tius confutatum.

QUAERITUR. II.

*An ex h. l. notitiæ innatæ impugnari possint,
& an detur notitia de Deo natu-
ralis?*

Esse aliquod supremum Numen, quod totum hoc univer-
sum regat pariter atque gubernet: illudque ad salutem scitu &
creditu necessarium esse, non tantum *Ebr. XI, 6.* expresse dicitur,
sed & Adversarii ultro & aperte id fatentur. *Socinus, Osorodius
l. 1. Instit. c. 3. Völkelius l. 1. de vera Rel. c. 1.* aliique. De princi-
pio autem, unde illud constet, non æque apud omnes certum est.
Plerique ex Adversariis, *id non ex natura, neque consideratione*

CREA-

creationis, sed fama consistisse ajunt; siquidem DEUS sese ab initio hominibus manifestaverit. Ad quorum autem dixerit non pervenerit, illos prorsus nullam opinionem vel cogitationem facile habere de aliqua Deitate. Quibus etiam accensendi *Tostar. in 1. 5. Exod. Flac. p. 1. clavis in voce Lucis Col. 563. Vorstius in Exeg. Apol. c. 1. Bellarminus quoque l. 4. de gratis & lib. Arb. c. 2. idem tribuit Calvinus l. 1. Instit. c. 2. & l. 2. c. 2. & Tilem. Heshusius lib. de Errorum pontific. tit. de lib. arb. n. 11. Sed Calvinum ipsa ejus libri inscriptio DEI notitiam hominum mentibus naturaliter esse insitam excusat satis: Heshusium sola inspectio loci; quippe qui concedit esse naturalem notitiam, eam tamen non sufficientem ad salutem.*

Nos autem, ut breviter quaestionem ipsam solvamus, adversariisque respondeamus; sentimus cum *B. Augustino Comm. in Ps. 34. Dico esse, qua in cognitionem DEI ducant, creaturam & Scripturam.* Ex illa deducta notitia DEI est vel ἐμφυσις seu innata, oriturque ex κοιναῖς ἐνοιαῖς, per quas communis illa & anticipata notio, quod sit DEUS, hominum omnium mentibus naturaliter est inscripta. Vel ἐπικτησις seu acquisita ex contemplatione creaturarum, vi naturalis discursus à mente humana collecta. Utraque tamen notitia DEI generalis tantum est, non propria aut salvifica, uti recte *B. Luth. in 4. Ep. ad Gal. Tom. 4. lat. Jenens. p. 128.* distinguit: *Duplex est cognitio Dei, inquit, generalis & propria: generalem habent omnes homines, scil. quod Deus sit, quod creaverit caelum & terram, quod sit justus, quod puniat impios &c. Sed quid Deus de nobis cogites, quid dare & facere velit, ut à peccatis & morte liberemur & salvi simus (qua propria & vera est cognitio Dei) homines non noverunt. Ut fieri potest, quod aliquis mihi notus sit facie, quem tamen verè non novi, quia non intelligo, qua sit voluntas ipsius erga me.* Ut autem sententiam nostram ex hoc ipso Psalmistæ loco probemus, repetimus hic pauca, quæ superius ex *B. Luth. ad vocem ידעתי sunt dicta; ידעתי הנהלתי stultos istos idololatria & alieno cultu Deo abominabiles fuisse factos, qui licet malus & falsus sit, certum tamen est, quod sit signum alicujus γυωσκωσας de existente supremi numinis divinitate. Inde tale contra Adversarios ex h. l. necimus Argumentum:*

Omnes Idololatra habent cognitionem & sensum existentis
divini Numinis.

Atqui אלהים isti, & plerique adeo gentiles ante specialem re-
velationem sunt Idololatrae.

Inde re&e iterum Luth. in c. 4. ad Galat. Nam hinc, quod na-
turaliter homines hanc propositionem tenent: DEUS EST, nata est
omnis Idololatria, que sine cognitione divinitatis non venisset in
Mundum. Quia vero homines hanc naturalem cognitionem de DEO
habebant, conceperunt extra & contra verbum vanas & impias de
Deo cogitationes, quas amplexi sunt pro ipsa veritate, atque ita finxe-
runt Deum aliter, quam natum est. Et iterum in Comm. hujus loci
Tom. 2. lat. Jevens. p. 142. Omnis filius Adam est אלהים iste i. e. stultus
& idololatra ignorans DEI. Non autem hoc intelligendum est, quasi
propterea nihil de Deo sciant, cum Rom. 2. doceatur, Nomen DEI
esse manifestum omnibus. Nisi enim esset noticia divinitatis inextin-
guibiliter omnibus hominibus indita, nunquam fuisset idololatria in-
venta &c. Hinc Apostolus Rom. 2, 14. gentes naturam, quae legis, face-
re asserit, non quod origo gentium ibi denotetur; quomodo di-
cuntur Φύσες Ἰσραήλ Gal. II, 15. Φύσες Θεοί: Gal. 4, 8. Sed princi-
pium agendi, quod est naturae instinctus, uti invicte contra Armi-
nianos Perquam Reper. & Excell. Dn. D. Hulsermannus disp. 2. de auxil.
grat. demonstravit. Si qui autem non ulterius inquirunt, Deum-
que vere, & prout vult, non colunt, ἀναπολόγητοι sunt, ut rursus
dicitur Rom. I, 21. per hanc enim solam ad gratiam & gloriam ne-
mo hominum pervenit. Etsi vero hoc Patres quidam asserere non
dubitarunt, magis tamen excusationem merentur, quam quod
Zwinglius, Bullingerus, Tigurini, Lavaterus, Tossanus, Gualiberus
&c. Catones, Scipiones, Camillos, Hercules, Numam cum
beatis caelitis in vita aeterna collocare solent. Inter quos etiam
est Emsinus, qui Ciceronem adeo extollit, ut in Praefat. sua in Tu-
scul. ejus quae. tandem in haec erumpat verba: Ubi nunc agat ani-
ma Ciceronis, fortasse non est humani judicii pronunciare. Me certe
non admodum adversum habituri sunt in ferendis calculis, qui spe-
rant, illum apud superiores quietam vitam agere. Idem etiam alibi: Ego
nonnunquam offendo quadam vel dicta a veteribus, vel scripta ab Erh-

nicis

nich etiam Poetis, tam castè, tam Sanctè, tam divinitus, ut mihi non
possim persuadere, quin peccus illorum. cum illa scriberent, Numen
aliquod bonum agiverit, & fortasse latius se fundit Spiritus
Christi, quam nos interpretamur, & multi sunt in consortio san-
ctorum, qui non sunt apud nos in catalogo. Similia habet Ludov.
Vives in lib. 10. Augustin. de Civ. Dei, cap. 23. & lib. 18. cap. 47.
Verumenimvero, ut his confutandis diu immoremur, operæ
pretium non est, cum hæc passim ad sceleton usque à nostris
B. Hutzero & Sigvarto contra Irenicum Paræi, Gerbaro pas-
sim, Baldaino in Epistolam ad Rom. Brochman. aliisque evisce-
rata prostant, potius est, ut ad Photinianorum objectiones,
quas ad hunc nostrum locum proferre solent, respondeamus.
Cum primis autem Socinus in Praelectionibus: Sacrae literæ, in-
quit, restantur, aliquos esse, qui Deum esse non credant. Psal.
X, 4. XIV, 1. LIII, 2. Quos etsi stultos appellant, non tamen
naturales animæ facultates sensum communem eos destituisse signi-
ficare volunt, sed vera sapientiæ eos prorsus carere. Verum au-
tem sapientiæ minimè naturalis est; sed ratione aliqua comparatur.
Idem porro: Non singuli tantum homines, sed integri po-
puli inventiuntur, qui nullum penitus sensum aut sufficionem di-
vinitatis alicujus habent. Hi sunt in novo Occidentali orbe in
Basilis provincia, ut Historici tradunt, mihi que vir fide dignus sancte
affirmavit, qui in ipso loco aliquandiu fuerat; sed & alibi quo-
que ejusmodi gentes reperiri, Indiæ recens historia testatur.
Hæc Socinus l. c. qui idem repetit in de Auct. Script. c. 2. pag. 46.
& Ostor. in Instit. Germ. c. 1. p. 10. 11. Cui respondemus I. Quod à
DEI negatione ad tollendam ejus notitiam male concludatur.
Nam & illi, qui profitentur, se scire Deum, factis & in corde
negant Tit. I, 16. quales multi alii sunt in populo Dei & Eccle-
sia Psal. XCIV, 7. Pf. X. 11. CVI, 2. Qui tamen Deum nescire
non possunt. 2. distinguo cum B. Gerbaro inter simplicem
ignorantiam & malitiosam ejus negationem. Quod enim
quidam DEUM negant, id per excœcationem Diaboli, per affe-
ctuum vitiosorum prædominium, per effectuum malitiosorum
interventum, illis accidere solet. Unde & de Gentibus dicit
Aposto-

Apostolus *Rom. I, 18.* quod veritatem Dei violente & contra-
 conscientiæ testimonium in injustitia detinuerint. 3. Exem-
 pla Brasilianorum aliorumque in novo orbe quod speñat: ut
 non sequitur, in infantibus ratio operationes suas actu secundo
 non exerit, ergo eam nullo plane modo habent: Item, ego
 non novi, quo mortis genere Socinus in Polonia diem suum
 obierit, ergo plane nescio, eum esse mortuum: Ita nec hic ulla
 est consequentia ab actu secundo & exercitio recto ad actum
 primum. Potest enim ob supervenientia certa impedimenta
 exercitium alicujus ad tempus deprimi & suffocari: deinde,
 quoque rerum Novi Orbis scriptores, qui à nostris magno num-
 mero laudari solent, contrarium diserte attestantur. Imò, quod
 maximum est, generalia illa spiritus sancti effata *Matth. XXVIII,*
19. Marc. XVI, 15. Pf. XIX, 5. Rom. X, 18. testantur, etiam illis Ev-
 angelium ab Apostolis fuisse annunciatum. 3. Indi, sicuti &
 alii Ethnici complures ignorant quidem, quis & quid sit verus
 Deus, cum illi ipsum cacodæmonem, non quidem ut Deum,
 sed ut ejus ministrum colant, invocent, poenasque naturaliter
 metuant; Quidam autem Solem, Lunam, aliasque creaturas
 sibi Deos eligunt, Quæ ipsa Indorum & aliorum Ethnicorum
 horrenda idololatria potenter evincit, (uti superius ex *Luth.*
demonstratum) quod sciunt, esse aliquem Deum: Confunditur
 itaque quæstio: quis sit Deus, cum quæstione: an sit? Brevi-
 ter autem pro notitiis innatis contra ipsos sic argumentamur.
Ubiunque est cognitio aliqua legis divine, & quidem naturalis,
ibi etiam est naturalis cognitio Dei. Atqui teste Apostolo Rom.
II, v. 14. in Ethnicis est aliqua naturalis cognitio legis divine. E.
in Ethnicis est aliqua cognitio Dei naturalis. 4. Ab absurdo du-
 plici contra Adversarium concludo. Primo enim Gentes quæ-
 dam excusabiles coram Deo forent, contra *Rom. I, 21. 2. Thes. I,*
8. deinde notitia illa de existente aliquo justo Numine aliquando
 amitti posset, quod enim fama tantum & externa disciplina ad-
 discitur, tam firmiter non inhaeret, ut ea, quæ naturaliter nobis in-
 sunt, ut recte *Athanas. Tom. 1. Orat. 3. p. 208. ait: ὁ μὴ φύσει τινὶ ἀλλ'*
ἐκ μαθήσεως προσέγεγνε δυνατόν ἐστὶ καὶ ἀπομαθεῖν ποτε.

QVÆ-

*An Homo in spiritualibus post lapsum
reliquum habeat liberum arbitrium?*

Hanc quaestionem Photiniani ita solvunt: *Quamvis ob voluntariam hominum corruptionem naturaliter in plerisque vires sint exiguae ad ea praestanda, quae Lex Dei jubet, in omnibus tamen praestandi voluntatem naturam esse posse, atque adeo in plerisque esse, nisi peccandi assuetudine factum sit, ut quis ipso peccato atque iniquitate deleatur. Vires etiam non esse ita exiguas, ut homo Dei ope accedente, si sibi ipsi vim facere velit, Legi divinae parere non possit. Ulterius olim progressi sunt Pelagiani & post eos Scholastici asserentes hominem ex viribus liberi arbitrii se posse preparare ad DEI gratiam, facere praecepta Dei, quoad substantiam actus, & plura alia: Nuperum quoque Concilium Trident. Sess. 6. Can. 3. Si quis dixerit sine preveniente Spiritus Sancti inspiratione atque ejus adiutorio hominem credere, sperare, diligere, aut poenitere posse, sicut oportet, ut ei Justificationis gratia conferatur, anathema sit. Canon. 4. Si quis dixerit liberum hominis arbitrium motum a Deo & excitatum nihil cooperari assentiendo Deo excitanti atque vocanti, quoad obtinendam justificationis gratiam se disponat ac preparet, nec posse dissimulare si velit, sed velut inanime quoddam nihil omnino agere, merique passive se habere, anathema sit. Can. 5. Si quis liberum hominis arbitrium post Ade peccatum amissum & extinctum esse dixerit, aut rem esse de solo titulo, imo titulum sine re, figmentum denique a Satana inventum in Ecclesiam, anathema sit. Verum enim vero arbitrium nostrum per peccatum servum factum, captivum, mortuum, scriptura diversis in locis asserit, Rom. VI, vers. 16. c. VII, 23. Eph. II, 1, 5. Coloss. II, 13. Job. V, 25. Inde ipse Magister sententiarum lib. 2. dist. 25. post peccatum, inquit, ante reparationem gratiae premitur a concupiscentia & vincitur & habet infirmitatem in malo; sed non habet gratiam in bono, &*

F

ideo

ideo potest peccare, & non potest non peccare, etiam damnabiliter. Idem ex August. Enchir. ad Laurent. cap. 20. hæc citat: Servi addicti peccato scilicet, quæ potest esse libertas, nisi quando cum peccare delectat? Libenter enim servit, qui sui Domini voluntatem libenter facit, ac per hoc ad peccandum liber est, qui peccati servus est. Certum enim est, inquit idem August. de grat. & lib. arb. cap. 2. Voluntatem nostram requiri ad hoc, ut bene operemur, sed illam non habemus ex nostris viribus, sed DEUS operatur in nobis, ut velimus bene operari. Ipse Deus nos convertit Jer. XXXI. 18. 19. trahit Job. VI, v. 44. Vivificat Eph. II, 1. Illuminat Eph. I, 17. 18. Regenerat & renovat Job. III, 5. & I. Cor. IV. 15. aliaque agit, quæ ad hominis conversionem, regenerationem & sanctificationem aut inchoandam aut continuandam & olim perficiendam requiruntur. Virium autem nostrarum in spiritualibus *αδυναμία* satis probat noster textus, cum homines vocat stultos, non intelligentes mysteria salutis, quod intellectus; nec Deum requirentes, quod voluntatis est, ut superius ex Gesnero ostendimus. Ita autem ex hoc loco contra Adversarios argumentamur: Quicumque per peccatum, ita est corruptus, ut sit abominabilis factus, non faciat bonum, non intelligat aut velit requirere DEUM, ille non habet naturam voluntatem præstandam jussu legis, ita ut DEUS requirit. Atqui omnes homines per peccatum ita corrupti sunt &c.

Ergo.

Hic proin imprimis notamus Cogitandum illud Bellarmini pronunciatum lib. 5. de Grat. & Lib. Arb. c. 6. posse hominem non renatum solis naturæ viribus quadam præcepta moralia secundum substantiam operis implere. Cujus quidem assertionis ille duo affert fundamenta. 1. Quis possit fieri, ut aliquando nullum occurrit homini præceptum affirmativum. 2. Quis fieri possit, ut nulla adsit tentatio provocans ad violanda præcepta negativa. Sed utrumque est falsum. De primo hoc manifestum est, ex mutua præceptorum reciprocatione, quodvis enim præceptum affirmativum includit etiam negativum, & contra v. g. Præceptum negativum: Non occides, non tantum prohibet, ne vitæ proximi

proximi insidias struamus, sed & jubet simul, ut cum serve-
mus, & quantum possumus juvemus, sic in cæteris præceptis
negativis non tantum à malo abſtinentia, sed & boni efficien-
tia poſtulat. Secundæ rationis falſitas conſtat ex peccatio-
riginalis ſeu concupiſcæntiæ prævæ proprietate, quæ ſemper
eſt actuosa, neque ullum momentum dari poſteſt, quin deſi-
deria inordinata ſuggerat adverſus legem DEI. Quare nullius
momenti eſt etiam illa *Bellarmini* adverſus v. 7. hujus *Psalmi*
exceptio. *lib. 5. de Grat. & Lib. Arbit. cap. 10. §. Tertium. Ne-*
minem quidem in ſtatu peccati ita juſtè vivere, ut totam legem
moraalem ſervet, poſſe tamen aliquem facere aliquod opus bonum
moraale, quo legem perficiat. Nam *David* non tantum conque-
ritur, quod nemo ſervet totam legem, ſed quod nemo etiam
vel unum bonum opus moraale, uti *DEUS* requirit, facere
poſſit.

QVAERITUR IV.

An detur aliqua Providentia Dei?

Èſſe nonnullos, qui *DEI* providentiam Deumque adeo
ipſum exiſtere in dubium vocant, evidentiffimè prima noſtri
Psalmi verba evincunt, non id quidem ex naturali aliqua igno-
rantia & ſimplici negatione, ſed ex affectata & malitioſa pla-
ne inficiatione. Et teſtantur id exempla tot ubique apud *Au-*
ctores obvia. *Protagoras Abderites* librum quendam apud *La-*
ert. ita eſt exorſus: *De Diis quidem ſtatuerè nequeo, neque an*
ſint nec ne. Sunt enim plurima, quæ id ſcire prohibeant, & ſum-
ma rei incertitudo & brevis hominis vita. Ob hoc principium
operis (addit *Laert.*) pulſus ab *Athenienſibus*, librique illius
in foro cremati ſunt, ſub *Præconis* voce, à ſingulis qui illos
habebant, investigati, Hujus etiam meminit *Laertant. lib. de Ira*
Dei cap. 9. Primus omnium, inquit, Protagoras exitit tempo-
ribus

vibus Socrus, qui sibi diceret non liquere, utrum esset aliqua divinitas, nec ne. Qua disputatio ejus adeo impia, & contra veritatem & religionem, judicata est, ut & ipsum Athenienses expulerint suis finibus, & libros ejus in concione, quibus haec continebantur, exusserint. Idem sentisse Diagoram Melium cognomento Aedev & Theodor. Cyrenaicum Cicero, Augustinus & Lactant. l. c. testantur. Dubium autem non est, ubi DEUS negatur, ibi ipsius quoque Providentiam simul negari, quod pulcherrimè præter alios Lactant. l. 1. div. instit. c. 2. ostendit. Non putavi adeo necessarium, inquit, ab illa questione principium sumere, qua videtur prima esse naturâ, sit ne providentia, qua rebus omnibus consulat, an fortuito vel facta sint, omnia, vel regantur. Cujus sententia autor est Democritus, confirmator Epicurus. Sed & antea Protagoras, qui Deos in dubium vocavit, & postea Diagoras, qui exclusit, & alii nonnulli, qui non putaverunt Deos esse: quid aliud effecerunt, nisi ut nulla esset Providentia putaretur? &c. Et lib. de im DEI cap. 9. Si DEUS est, utique providens est, ut Deus, nec aliter potest ei divinitas attribui, nisi & præterita teneat, & præsentia sciat, & futura prospiciat. Cum igitur providentiam sustulit (Epicurus), etiam Deum negavit esse. Cum autem Deum esse professus est, & providentiam simul esse concessit. Alterum enim sine altero nec esse prorsus, nec intelligi potest. Oritur vero dubius discursus mentis, cum sapius bonis malè, malis contra bene esse in his terris homines conquerantur. Quibus cogitationibus & se indictum scribit Claudianus l. 1. in Ruffin.

Sæpe mihi dubiam traxit sententia mentem,
Cumrent superi terras an nullus inisset
Rector, & incerto fluereut mortalia caste.
Nam cum dispositi quæsissem fœdera mundi,
Præscriptosque maris fines, æanique meatus,
Et lucis noctisque vices: tunc omnia rebar
Consilio firmata DEI, qui lege moveri
Sidera, qui fruges diverso tempore nasci,
Qui variam Phœben alieno jussertit igne
Compleri &c.

Regi

Regi certè totum hoc universum & conservari providentia di-
 vina, non tantum Scripturæ divinæ attestantur, *Psal. CIV, Jo-*
bi XXXVIII. Act. XVII, 23. seqq. Ps. CXIX, 19. Sed ex parte Dei
 probat ipsius naturâ infinite sapiens & bona, ideoque sui vel
 maxime communicativa. Ex parte creaturarum autem summa-
 earum indigentia. Eo ipso enim, quo creatura est, eget præ-
 sentia est efficaci Dei concursu, nisi creaturam independentem
 & sic Deum facere velimus. *Quis non sentiat, rursus Lactan.*
lib. 3. Instit. c. 19. ait: hunc mundum tam mirabili ratione profe-
ctum aliqua providentia gubernari, quandoquidem nihil est,
quod possit sine moderatore consistere. Sic domus ab habitatore
deserta illabitur, Navis sine gubernatore abit pessum. Et corpus
ab anima relictum desinit, nedum putemus tantam illam molem
aut construi sine artifice, aut stare tam diu sine rectore potuisse.
Græci autem patres triplicem providentiæ divinæ seu modum,
 seu speciem constituerunt. 1. *πρόνοιαν κατ' οὐνοποσίαν*, quæ cir-
 ca omnes res creatas versatur. 2. *πρόνοιαν κατ' εὐδοκίαν*, quæ
 res duntaxat bonas moderatur. 3. *πρόνοιαν κατὰ παραχώρησιν*
 quæ malas actiones, in quantum malæ sunt, respicit. De prio-
 ribus duabus speciebus non magna hodie controversia est. De
 ultima non inter Ethnicos tantum, sed etiam inter Christianos
 quæri coepit, utrum DEUS malas hominum actiones sciat, &
 antequam fiant prævideat. *Socinus in Praelæd. Theol. Acad. Hei-*
delb. dicat. cap. 8. 9. 10. 11. disputat; quod nulla ratio nullusque
scripturarum locus sit, ex quo aperte colligi possit, Deum,
præsertim mala à voluntate humana dependentia scivisse ante-
quam fiant, cui contentit Vorstius, Ut intelliges, si conferas
cap. 23. Apol. Exeg. Vorst. cum c. 8. 9. 10. 11. Praelæd. Socini. I-
 dem *Socinus* quinque proponit regulas, ex quibus omnia dis-
 solvi posse censet, quæ contra impiam ejus opinionem profe-
 runtur. 1. *Si testimonium loquitur de bonis operibus certè præ-*
vixit, sine dubio Deus ea decrevit. 2. *Sive de bonis, sive de malis*
operibus loquatur, fieri potest, ut prædictio sit ex planè verisimi-
libus tantum, ob idque non certa, neque ex prænotatione, de qua
quærimus. 3. *Quod monitio potius vel bonificandi vel mali vi-*

eandi esse potest. 4. Si certa mali operis prædictio erit, ipsum quidem opus à Deo decretum fuit, non autem cordis malitia. 5. Res indifferentes nemo non videt ideo prævideri posse, quia decreta fuerunt. Sed vaticiniis, quæ ex Scriptura adduximus, ista non satisfaciunt. Sic prædicatur non per verisimilitudinem aut monitionis causa; sed certò prædicatur fuga Christi in Ægyptum, & fugæ illius causa infanticidium Herodis, quod non fuit bonum opus, nec etiam opus indifferens, nec tandem opus malum sine malitia, tale enim nec esse, nec prædici potuit.

Referenda etiam huc sunt *Calvinianorum* deliria, qui omnia simpliciter sive bona, sive mala sint, decreto DEI subjiciunt, (cum quibus ex Pontificiis *Bannes facit 1. Part. Thom. q. 19. art. 10. dub. 1. q. 22. art. 4.*) ita, ut & lapsum Adæ, & posterorum à DEO decretum, & æternæ morti quosdam ex decreto Dei absque remedio involutos esse statuunt. Videtur *Calvinus* l. 3. c. 23. §. 7. quod tamen ipse horribile decretum appellat. Nos breviter dicimus: Scientiam DEI in sese, non esse activam & certitudinem suam, ex æterna ipsius infinitate & visione immutabili, non verò prædeterminatione voluntatis habere, decretum verò Dei ad res tantum bonas propriè pertinere: quod si autem aut res malas etiam extendatur, id non nisi per accidens certoque cum respectu faciendum esse, respectu nimirum permissionis, & non quasi Deus ipsam rem malam decreverit, unde & *decretum permissionis* appellatur. Sic Crucifixionem filii Dei, ut peccaminosa actio est, non decrevit Deus, & tamen *fecerunt Herodes & Pontius Pilatus*, cum gentibus & populo Israel, *quæ manus & consilium ejus decreverunt fieri Act. 4. 28.* h. e. Consilium DEI hoc illis facere permisit, & permittere decrevit, quod vidit ex propria malitia facturos, hoc sine salutari & longè gloriosissimo, ut salus generi humano reparetur. Verius igitur esse judicamus, quod *Calvini* discipulus *Petrus Molinæ* Ecclesiæ Parisiensis Pastor, in sua *Anatome Arminianismi* c. 3. p. 6. scripsit: *Omnia Deus vel minima ab æterno præscivit: at ea demum præordinavit & decrevit, quæ habent*
ratio-

rationem aliquam boni, & quibus gloria DEI sit illustrior vel mundus perfectior. Nos hinc ita subsumimus: At peccatum, quatenus peccatum formaliter est, rationem boni non habet, gloriaeque Dei obscurat potius, quam illustrat. E. peccatum formaliter & quatenus tale à Deo preordinatum & decretum non est; Quid de reliquis autem objectionibus & assertionibus Adversariorum sit statuendum, declarabimus in conflictu.

QVAERITUR V.

An Peccatum originale ex hoc loco probari possit?

An detur peccatum Originis non immerito quaeritur: Negant enim illud ipsum Pelagiani apud August. lib. 1. de Haeres. c. 88. & lib. 2. de Bono persever. c. 2. Quibus accensemus Philosophos & Scholasticos. Negant quoque illud Anabaptista, teste Sleidano lib. 10. Zwingli. in Confess. anno 30. edita Art. 4. Item Comment. in Rom. 5. lib. de Bapt. tract. 3. Item Declar. de Peccat. Orig. ad Urban. Rhesium (quanquam sint, qui ista à Zwinglio bona fide retractata esse volunt) Ex Pontificiis præter Abaillardum etiam Jacob. Faber, Eras. Alberz. Pigbius, Catharinus, Hier. Osorius, Salmero, Tapperus, Andradus, &c. Ex Photinianis, Socinus Praesid. Theol. c. 4. p. 10. Cum ad culpam, inquit, constituendam propria voluntas ejus, qui in culpa futurus sit, omnino requiratur; pœna verò sine antecedente culpa esse non possit, nullo modo videtur, dici posse in homine, dum nascitur, ullam sive culpam sive pœnam locum habere posse. Confer lib. quod Polon. regni &c. Osterod. Instit. Germ. c. 33. Catech. Racov. c. 10. Smalz. contra Franz. disp. 2. p. 41.

Ut verò nihil nunc dicamus de clarissimis locis scripturæ Gen. VIII, 21. Job. XIV, 4. Psal. LI. aliisque, quibus eviden-
ter

ter probatur Peccatum Originis esse veri nominis peccatum, & distingvi formâ propriâ à peccato Actuali, ex nostri Psalmi textu contra Adversarios ita argumentamur:

Quicumq; ita corrupti & abominabiles sunt facti, ut porro omnes non faciant bonum, non sint intelligentes, iusti, sed declinaverint à Præceptis DEI, in illis datur connata corruptio & peccatum originis.

Atqui omnes homines ne uno quidem excepto corrupti & abominabiles sunt facti, non faciunt bonum.

Ergo.

Ratio consecutionis petitur 1. *A privatione iustitia, non est iustus, ne unus quidem*, quæ est iustitia legis, uti concludit Apostolus *Rom. III.* Nullum justificari ex Lege s. operibus, quia ea sunt imperfecta propter *advoculæ* vitium humanarum, unde fit, ut in multis labamur omnes, principium ergo mali in ipsa Natura hærens, simul insinuatur. 2. *A depravatione ipsius intellectus, non est intelligens*, inde oritur cœcitas & ignorantia circa res divinas. 3. *A corruptione voluntatis: non est requirens DEUM*, Duo conjungit, ait Gesner. super hunc locum, ut jam aliquoties diximus, *intelligentiam, quæ est in mente, & nihil aliud, quam veram DEI agnitionem significat, quæ fit fide.* Et deinde addit, *requirere DEUM, quod fit voluntate, operibus dilectionis erga proximum.* 4. *A declinatione à via veritatis.* Origo enim reliquorum omnium peccatorum est Apostasia illa, cujus effectus sunt impotentia ad bonum & defectus ipsius actus in bono. 5. *Ab universalitate addita: Omnes declinaverunt, Omnes uq; ad unum*, ne uno quidem excepto. Ergo & infantes, pueri, alique, qui virtutibus moralibus imbuti, à vitis externis sibi cavent, Judæi & Græci *Rom. III, 9.* & tamen h. l. peccatoribus annumerantur; Naturalis igitur aliqua & congenita pravitas est concedenda.

Habent tamen multa Adversarii, quibus veritatem hanc oppugnare conantur. 1. *Socinus in annot. locor. Genebrardus & Jansen. in Psal. XIV. Corvin. contra Molin. cap. 33.* Ad solos Atheos & ad habitum malitiæ restringunt, qui crebris actio-

nibus

nibus acquiritur. Verum Apostolus *Rom. III.* ad omnium hominum naturalem affectum extendit, quia Græci & Judæi omnes sub peccato esse dicuntur. Deinde omnes includuntur ne quidem infantibus exclusis. Denique si concederemus hoc Adversariis, de quibusdam phrasibus, originale tamen peccatum, quod tanquam causa est supponendum, non excluderetur. Nam & hic regula Logicorum valeret: *Ab Inclusiva ad Exclisivam non valet consequentia.* 2. *Cajet. & Lorin. in Psal. XIV. Thom. & Jansen.* Hyperbolicam locutionem confingunt, ut non omnes, sed plurimi, inque iis maxima pars denotetur. Verum 1. à litera & propria significatione recedendum absque necessitate non est. 2. Nec hyperbole facile est cogitanda in Scripturis, quia plerumque ferè falsitatis est suspecta. 3. Universalitas toties repetita eam non admittit. Plura argumenta, quæ aut pro nobis, aut contra nos afferri possint, collegit *B. Meish. in Antropol. p. 149.* quare nos hac opera in præsentî superfedemus.

Multi verò adhuc de natura peccati Orig. forent dicenda: Sæpius enim conquesti nostri sunt; *B. Luth. in Expos. Ps. CXVIII, 17. Tom. 5. Jen. Germ. & in Glossa ad Edit. Imper. Tom. eod. fol. 294. Chemnit. in L. princ. de Peccat. neminem ferè Theologorum Papisticorum naturam peccati recte exposuisse.* Et certum est, quod *Wirack.* ait, plerosque Scholasticos de hoc peccato perperam sensisse. Hinc ex solis Scripturis probari non posse asserunt *Scapl. Andrad. Orthod. Explic. & Bellarm. l. 4. de Verb. DEI, c. 4.* cui respondet *Wirack. lib. 1. de pecc. Orig. cap. 4. Recte mones hoc verbum in Scripturis non haberi, neque in Patribus vetustissimis.* Et lib. 2. c. 2. dicit, *Patres ante August. minus accurate sensisse & scripsisse de peccato Orig.* Necdum etiam certum apud illos, in quo constituenda sit propria & formalis ratio peccati Orig. *Albert. Pigbius* ita de Peccato Orig. philosophatur, quod nec carentia justitia originalis nec concupiscentia habeat rationem peccati, sive in parvulis s. adultis, s. ante s. post Baptismum: *Has enim affectiones non esse vitia, sed natura conditiones in nobis. Peccatum igitur Originale non esse defectum, non vitium aliquod, non depravationem aliquam, non*

corruptum, non qualitatem vitiosam harentem in nostra substantia, ut quæ sit sine omni vitio & depravatione: Sed hoc tantum esse Peccatum Orig. quod actualis transgressio Adæ reatu tantum & pœna transmissa & propagata sit ad posteros, sine vitio aliquo & pravitare harente in ipsorum substantia, & reatum hunc esse, quod propter Adæ peccatum extorres facti sumus Regni cœlorum, subjecti regno mortis, & æterna damnationi obnoxii, & omnibus humana nature miseriis involuti, quemadmodum commemorat prolixè Chemnit. part. 1. Exam. Conc. Trident. Pighii autem sententiam postea Ambrosius Catharinus, Compse Episcopus, approbavit & defendit. Sed nec sacrosanctum illud & œcumenicum, & à Spiritu S., si Diis placet, gubernatum Concilium Trid. rectius hic sentit. Non tantum enim de peccato impias has & profanas opinioniones non damnat, sed & cuius quidvis de eo opinandi libertatem relinquit, ut testantur Esthivius & Andradius, genuinus Concilii interpret. Ipsum vero non definit, quid sit proprie peccatum Originis, an tantum defectus? an Reatus solum? an positivum quid? an Concupiscentia? &, si verba ipsorum spectentur, nequaquam concupiscentiam s. fomitem pro peccato agnoscunt. Ita enim ajunt Sess. 5. Manere in baptizatis concupiscentiam vel fomitem hæc sacra Synodus fatetur ac sentit: quæ quidem cum ad agonem relicta sit, nocere non consentientibus & vir iter per Jesu Christi gratiam repugnantibus non valet: quin imo, qui legitime certaverint, coronabuntur. Hanc concupiscentiam, quam aliquando Apostolus peccatum appellat, sancta Synodus declarat, Ecclesiam Catholicam nunquam intellexisse peccatum appellari, quod vere & proprie in renasis peccatum sit, sed quia ex peccato est & ad peccatum inclinat. Si quis autem contrarium senserit, anathema sit. Quæ omnia ex nostro Psalmo, qui & de Peccato Originis agit, & lummam depravationem nostræ Naturæ per illud factam ostendit, commode refutari possent. Verum quia prolixioris operæ sunt & integrum fere commentarium, non thesés aliquot, requirunt, præterea etiam prolixè ab aliis tractata sunt, & nos ad finem properamus, quæstionem de subjecto categorias subjiciemus.

QUAESTIO VI.

An Maria Θεοτόκος, itemq; Jeremias
& Johannes Baptista peccato originali fue-
rint obnoxii?

Occasionem huic quaestioni dedit *Chrysof. in Comment. Ps. XIV.* qui ex iis verbis; *Non est, qui faciat bonum, non est usque ad unum*, concludit etiam B. Virginem peccato obnoxiam fuisse. Nos autem, qui summam ejus excellentiam virtutesque suspicimus, sanctissime in ipsâ statim fronte, & quantum potest, protestamur, nihil nos detractum velle sanctitati Beatissimæ virginis, sed eam omnibus modis assertum ire & confirmatum, quin imo fateamur & diserte propugnamus majorem præ reliquis dignitatem accepisse à DEO, quippe quæ ipsum DEUM genuit in Mundum. Atque in eo sane æquiores ipsi sumus, quam Pontificii haberi volunt, dum talia nonnunquam, tamque horrenda de ea prædicant, quæ parum sunt digna tanta majestate, & quorum ipsos pudere merito deberet, ut cum apud *Vincent. Specul. Histor. l. 7. c. 84.* *Extrahis uberibus in os Clerici lac immulget, vel cum quæreret à milite, an ei sufficeret, si se uxorem posset habere, qui cum responderet, cuilibet Regi sufficeret species tua & beatus judicaretur tuo consortio, subjecit illa, ego ero uxor tua, accede ad me, & da mihi osculum, & coëgit eum.* Item quod *lib. 7. c. 87.* *Inter sponsum quendam & sponsam prima nocte recubuit. Beatricis præterea monialis, quæ secuta erat Clericum, à quo corrupta, formam & locum per quindecim annos supplevit in monasterio, quam impiam fabulam non modo Casarius habet l. 7. c. 34.* Sed etiam liber de *Miracul. B. Mariæ*, quæ habetur Tom. 2. *Discipuli* editus Moguntix Anno 1612.

Omnino autem nos recte atque ordine facturos putamus, si in tanta disputantium multitudine in originem hujus qua-

tionis inquiramus. A revelationibus *Anselmi* initium accepisse Festum conceptionis, ait *Baron. ad 8. d. Decemb. in Not. ad Martyr. Rom.* Idem deinde confirmarunt revelationes *Brigitta*, sed quas non tantum *Svaretz. Tom. 4. in Thom. disp. 46. part. 1. n. 12. seq. part. 4. n. 6. Salmero, Ignatii socius, comment. in 1. Job. III, 24.* rejiciunt, sed & *Cajetanus de concept. cap. 5. Fantasias, figmenta & muliercularum deliria vocat: Erasmus* quoque ejusmodi sanctorum narrationes, historias aut miracula non esse magnificianda recte statuit. Hujus originis tamen meminerunt *Bavon. 3. Diss. 2. q. 4. Art. 2. & in quodl. q. 13. Henr. de Gandavo quod l. l. 25. quest. 13. Palud. Capreol. Argentina in 3. dis. 3. Petrus de Natal. l. 3. sui Catal. c. 52. & l. 6. c. 56. Gerson sermo de Concept. Boz. l. 4. de signis Eccles. c. 8. Maffeus c. 16. Chron. Claudius à Rota & Jacobus à Borag. Dominicani, in legenda Sanctorum in Fest. Concept. fol. 164. h. Antonio à Trejo legato Regum Hispan. ad Paulum V. Pontif. fides est habenda.*

Parisiensis quoque Academia Anno 1388. lege cavuit, ne nullus ad Magisterii aut Doctoratus, aut alios quoscunque dignitatis literarum gradus admitteretur, nisi prius publice voveat, se nullo unquam tempore docturum, Mariam in peccato fuisse conceptam.

Hinc de D. Virgine venit posteriori etate in contentionem, ait *Lud. Vives Comm. in l. 20. August. de Civ. D. cap. 26. quam auxerunt incenderuntque duo hominum ordines, qui se in certamen transversi propter antesignanos vehementer conjecerunt impetu, Dominicani ductore Thoma Aquinate, & Franciscani ductore Joanne Scoto. Desinivit Consilium Basiliense, nulla unquam macula sanctissimam Virginem vel leviter tactam fuisse. Id Consilium cum parum legitime coisisset Dominicani causarentur, persistensque in sententia, contra Minorita Sacrosanctum affirmarent, ac illos impietatis arcesserent, quod contra Ecclesiam, DEI niterentur, res magnis animis exitura videbatur in rabiem, nisi decreto suo Sixtus Pontifex Romanus mature subvenisset, quo alterutram in partem ea de re vetabat disputari. Itaque illa de-*

mum

nam eis videntur edicta & concilia, quæ in rem suam faciunt, reliqua non pluris æstimanda, quam conventum muliercularum in tetrina vel tbermis. Quæ sane verissima sunt; nam huic malo remedium allatorus Sixtus IV. Pontifex max. duas edidit extravagantes, quarum utraque incipit: Græve nimis. In quibus cavit, ne alterutra pars adversarios hæreseos arcescat. Primam quidem peculiarem pro partibus Lombardia Anno Domini 1482. in quibus magis tum hujusmodi dissidia vigeabant. Alteram universalem, quæ habetur in corpore Juris Can. de reliq. & vener. Sanct. in extravag. Comm. Anno 1483. Has deinde successor ejus Innocent. VIII. dicitur confirmasse. Post eum Alex. VI. in Bulla, quæ incipit: Illius qui se, anno 1502. tit. Jul. II. Leo X. Adrian. VI. Anno 1522. & Clemens VIII. Denique & Paulus III, sub quo in Concil. Trid. Sess. 5. de peccato Orig. Anno 1546. Decretum illud factum est. Declarat hæc Sancta Synodus, non esse sue intentionis comprehendere in hoc decreto, (ubi de peccato originali agitur,) Beatam & immaculatam virginem Mariam DEI genetricem, sed observandas esse constitutiones felicitis recordationis Sixti Papæ IV. sub pœnis in iis constitutionibus contentis, quas innovat. Idem factum postea à successoribus Jul. III. Paulo IV. & Pio IV. qui ea, quæ in Conc. Trid. fuerunt decreta, rata omnia haberunt. Crebro præterea interdictum fuit Dominicanis, ne in templo, nec in Scholis, & in Conventibus, inter se & domi de hac quæstione quicquam disputarent. Et cum nuper annis 1621. & 1622. Reges Hispaniarum Philippus III. & IV. Legatos ad PP. Paulum V. & Greg. XV. mitterent, ut tandem Pontificia autoritate declararetur, B. Virginem sine peccato esse conceptam, hoc responsum acceperunt: Eternam illam sapientiam tanti mysterii penetrabilia sibi nondum revelasse, adeoque vereri se, quicquam novi in ipsa re decernere. Quod responsum habetur in Epistola Greg. PP. XV. ad Reg. Hisp. Philip. IV. d. 4. Januarii Anno 1622. quæ extat in Legatione Hisp. à Luca Waddingo edita f. 452. Idem etiam Imperii Romani Monarchæ expetierunt. P. Guil. Lamerm. von Zugenden. Ferdin. II. c. 7. p. 44. Mit ihrer Päbstlichen Heiligkeit hat Ferdinandus II. zum öfftern gehandelt / damit

möchte erkläret werden / daß die allerfeligste Jungfrau ohn alle Erbſünde empfangen worden. Hat ſich auch ſehr erkrewet, daß ein gleichmäßiges Beſchehen vom König Ferdinando ſeinem Sohn/als er eben am Tage Mariæ Empfängniß Anno 1625. zum Ungeriſchen König gekrönet worden.

Hæc eſt ipſa ejus à principio inde uſque ad noſtra tempora deducta origo & incrementum. Sed cum probationes ab iis petimus, ſuum illud *Pie credi nobis obrudunt*. In Scripturis certè nec volam, nec veſtigium hujus haberi, ipſi eorum Magiſtri & propugnatores nonnulli diſertis verbis atteſtantur. *Melch. Canus in Loc. Theol. l. 7. c. 1. p. 348.* plurima Patrum teſtimonia adducit, qui B. Virginem in Peccato Originali conceptam uno ore aſſeuerarunt. Tandem vero ad Eraſmi argumentum ex Autoritate Patrum deductum reſpondet, *hanc queſtionem non eſſe de fide, ideoque in utramque partem de ea poſſe diſputari*. Ita enim inquit: *Non mihi, fateor ingenuè, (inconfiderate cum hoc effari ait Legat. p. 238.) alia via patuit ad illud Eraſmi argumentum eludendum, quo Sanctorum autoritatem acutè tentavit ille quidem eludere, niſi hoc aſſereretur.* Hanc aſſertionem autem non eſſe de fide, (ſine peccato Mariam fuiſſe) probat, *quia è Scripturis ſecundum literalem ſenſum nunquam habetur. Quinimo lex generalis in iis traditur, qua univerſos filios Adam, carnali generatione editos, ſine ulla exceptione, complectitur. Nec oppoſita aſſertio eſt de fide, quia à Lege univerſali per ſingulare privilegium unam DEI Matrem excipere, Sacrarum literarum fidei nullo pacto adverſatur.* Hanc ob cauſam nec Sixtus IV., nec Concilium Lateran. ſub Leone X. nec Synodus Trid. ſub Paulo & Julio III. quicquam certi definiuerunt. Quæ incertitudo dogmatis vanitatem ſic ſatis arguit; nec noſter textus exceptionem illam & ſingulare privilegium admittit, vid. *B. Gerhard. Confesſ. Cathol. lib. 2. part. 3. Artic. 21. c. 4. p. 422. ſeqq.* Sed plura de hac queſtione commemorare rei evidentia prohibet.

Jeremiam Prophetam quod attinet, asserunt eum nonnulli sine originali peccato conceptum fuisse ex male intellectis verbis *Jerem. c. 1. v. 5. Priusquam formarem te in utero, novi te, & priusquam exires de vulva, sanctificavi te.* Et in hanc sententiam *Christophorus à Castro Chrysostrum Hieronymumque* producit. De *Johanne* affirmat *Weigelius part. 3. postil. p. 69. Parentes ejus concupiscentiam & astum carnis non sensisse.* Verum in *Jeremix* loco vulgaris Scripturæ phrasis est, ubi sanctificari dicuntur, quæ ad certum munus à communi hominum usu segregantur. Ita Sacerdotes V. T. res DEO dicatas à reliqua turba segregare solebant, ne antequam offerrentur in altum eumque profanum usum traherentur. Sic *Exod. XX. 11. Sabbathum à DEO sanctificatur. & cap. XIII, 12. Agnus erat sanctificandus, h. e. à turba reliquarum ovium separandus. Ita Num. XV, 19. Lev. VIII, 10 Jerem. XII, 3. Joel. I, 4.* Nihil itaque hic de sanctificatione à peccato origin. *Hieronymus* autem disertè statuit, denotari hic vocationem, ut non necessum sit sanctitatem internam statuere. Verba ejus sunt hæc: *Quod sanctificatur in utero, juxta illud Apostoli ad Gal. I. debemus accipere: Postquam autem placuit ei, qui me segregavit de utero matris meæ & vocavit per gratiam suam, ut revelaret filium suum in me, ut Evangelizarem illum in Gentibus. Johannes quoque Baptista sanctificatur in utero & Sanctum Spiritum accepit & movetur in vulva & per os matris loquitur.* Idem igitur hic denotari *Hieronymus* censet, quod de se *Paulus* ait ad *Gal. I. v. 15. se ex utero Matris segregatum esse, nempe ad prædicandum Evangelium, ut explicatur Acto. XIII, 2. Sermo autem qui ex Chrysostr. de Jeremia* citatur, suppositivus est nec tanto Patri adscribendus. Ac si tandem Sanctificatio spiritualis extrardinarie *Jeremix* contigisset in utero matris, quod de *Johanne Baptista* negare nemo potest: non tamen sequeretur eum ante hanc sanctificationem in ipsa conceptione peccato Originis plane caruisse, vel post eam nullas reliquias ejusdem retinuisse, utrumque enim cum sanctificatione concepti Embryonis optime consistere potest. Pigmentum verò *Weigelianum Pl. LI. & aliis Scripturæ*
di & i

dictis contrarium; cum non hic de parentum, sed liberorum conditione quærat, eadem facilitate, qua affertur, rejicitur.

QVAESTIO VII.

An Sanctorum liberi ab hoc effato prophetico eximendi?

Calvinus quique ejus sententiam amplectuntur, non dubitant affirmare, Nos negamus, freti omnibus iis Scripturæ dictis, quæ testantur, omnes homines in peccatis conceptos, *Psal. LI, 7. Nullum esse mundum, Job. XIV, 4. Nullos esse justos, sed omnes peccasse. Psal. XIV, 2, 3. Rom. III, 12, 23. Pavaus* quidem & nonnulli alii hanc sententiam & accusationem, ut à se suisque amoveant, negant, cuiquam suorum in mentem venisse. Sed negant illud I. contra verba manifesta, ita enim *Calvinus Comment. in Gen. cap. III. Quicquid donorum nobis in Adæ persona contulerat DEUS, potuisse jure optimo auferre, cum ille impiè descivit. Neque opus est confugere ad vetus illud quorundam figmentum, quod animæ ex raduce oriatur. Neque enim Naturaliter ex Adæ progentie corruptionem traxerunt posterius, sed id potius ex DEI ordinatione pendet. Idem lib. 4. Institut. cap. sect. 22. Non ideo baptizantur fidelium parentum liberi, ut filii DEI tum primum fiant, qui antea alieni fuerint ab Ecclesia; sed solenni potius signo in Ecclesiam ideo recipiantur, quia promissionis beneficio jam ante ad Christi corpus pertinebant. Petrus Martyr Tom. I. L. CC. Col. 1555. Habent itaque Infantes primum Electionem s. Prædestinationem, habent promissionem, ac ex fidelibus nascuntur, & cum jam sint in fœdere à DEO adoptati & justificati, jure meritoque tinguntur. Beza vol. 1. f. 256. oportet prius adoptatum esse à DEO, quam aliquis rite baptizari posse. Idem part. 2. Resp. ad Colloq. Momp. pag. 206. Nec piorum Infantibus primus ad salutem aditus est Baptismus, sed ipsa ex piis parentibus propagatio. Ubi sane non possunt confugere ad di-*

stinatio-

stinctionem de sanctitate interna & foederali s. Ecclesiastica, cum disertis verbis, & in terminis, ut ajunt, contrarium affirmant. Deinde si foederalem s. Ecclesiasticam sanctitatem intelligerent, liberi Sanctorum haberent tantum potentiam acquirendi jus ad Ecclesiam & vitam æternam. Diserte autem alibi profitentur, eos non habere tantum potentiam; sed actu esse in numero filiorum DEI ante Baptismum. 2. Contra Hypotheses. Existimant enim, per Baptismum non conferri infantibus donum *justitias*, adoptionis, regenerationis & salutis, sed tantum illis, qui ex absoluto decreto jam tunc in gratia sunt, per Baptismum haec dona significari vel & obsignari, Beza part. 2. Sol. Momp. pag. 102. Item hereditario jure secundum promissionis formulam jam à matris utero in foedere contineri. Calv. l. 4. Instit. c. 16. sect. 24. Nasci etiam membra Beza part. 2. Respons. ad Colloq. Mompelg. pag. 103. Non indigere illa specie renovationis. Idem ibid. aeternae vitæ ejus ex piis parentibus nascendo illis fuisse a quibus. Idem pag. 129. Tantum abest, ut ex piis nasci nihil faciat ad Regni caelorum consecutionem. Idem pag. 130. Tandem patres credentes liberis suis jus Christiana civitatis sua fide acquirere. Quorum neutrum sine interna sanctimonia consistere potest. quippe sine qua nemo DEUM videbit, Hebr. XII, 14. Nos breviter respondemus: Concedimus illis sanctitatem foederalem, quatenus infantibus Christianorum, à primo statim, nativitatis momento patet aditus ad DEI foedus per Baptismum, non verò quod ante Baptismum actu in foedere DEI sint comprehensi.

Quinto Calviniani autem, cum asserunt, quosdam infantes nasci sanctos, tum simul negant, omnes homines nasci cum peccato: Opponuntur enim hæc invicem; Nasci cum peccato & nasci cum sanctitate. Item absque Baptismo non posse ingredi in Regnum caelorum, & omnes, qui ex Christianis parentibus nascuntur, esse sanctos coram DEO, & posse ordinarie ingredi in Regnum caelorum, etiamsi nondum ex aqua sint renati: Imò Baptismum non esse primum ad salutem aditum infantibus piorum. His autem tam audacibus Calvinianorum asser-

tionibus opponimus 1. Generalia Scripturæ effata, *Gen. V, 3. Jobi XIV, 4. Psal. LI, 7. Job. III, 5.* Inprimis autem verba in nostro textu: *Non esse sanctum, ne unum quidem.* 2. Effectus iste, sanctitas nempe, non nisi mediis ordinarie positis existit. Et si enim extra ordinem communem quandoque DEUS homines regenerat & sanctificat, ut Infantes in deserto mortuos, Johannem &c. Ille tamen extraordinarius modus à nobis absque expresso DEI verbo non est confingendus, aut ad omnes infantes Christianorum extendendus. 3. Exempla Ecclesiæ V. T. idem evincunt. Ideò enim DEUS ordinarium medium in salvandis infantibus, circumcisionem nempe, adhibuit, ut per illud sanctificarentur & in fœdus illud DEI reciperentur. 4. denique quod quidam excipiunt, Infantes quidem sanctos non esse; sed obnoxios peccato & iræ, si considerentur secundum communem naturæ ordinem; non autem, si secundum singulari fœderis, gratiæ, promissionis & electionis rationem, principium petunt: Scriptura enim istos duplices modos (uti jam demonstravimus) prorsus ignorat, sed contra omnes in universum & singulos peccato obnoxios esse testatur.

MEMBRUM TERTIUM

Aphorismos practicos continens.

Multa sunt, quæ ex hoc Psalmo, partim ad doctrinam, & informationem, partim etiam cohortationem & consolationem poterant deduci, verùm ne numerum Theſium disputatio nostra excedat, pauca notabimus adhuc ad usum 1. *Informativum.* 2. *Adhortativum.* 3. *Consolatorium.*

Uſus

Ufus informatorius.

Proponitur nobis in primâ hujus Psalmi parte I. *Miseria illa & abominanda natura humana corruptio*, quam non sibi tantum Protoplasti, sed & posteris suis attraxerunt. *Abominabiles Deo facti sumus, versamur in desideriis carnis nostræ, facimus voluntatem carnis & cogitationum*, Eph. II, 3. *Tenebris obscuratus est intellectus propter ignorantiam in mente*, Ephes. IV, 8. *Nec sumus idonei cogitare ex nobis ipsis aliquid* 2. Cor. III, 5. *Cor, voluntas, & omne ejus figmentum, est malum ab adolescentia* Gen. VI, 6. 22. cap. VIII, 22. Sicut & recte Lutherus ait Præf. Comm. Psal. LI. *Peccatum est hoc totum, quod natum est ex patre, non quidem substantialiter, sed per intimam & totalem corruptionem.* Agnosce ergo miseriam tuam, miserrime mortalium, I. *Ex Revelatione*, non hominis alicujus, non Prophetæ, non Angeli, sed ipsius DEI, qui prospicit de cælo, & actiones hominum, omniaque ad eum facta & cogitata intuetur, observat & probe notat, quid sit, & futurum aliquando sit. Ita ante diluvium Gen. VI, 5. *vidit, quod malitia hominum esset multiplicata in terra.* & cap. XVIII. *Descendit de cælo, ut videat peccata hominum.* Sic vidit, quoque afflictionem Populi sui in Ægypto, Exod. III, 7. *Omnia itaque novit, & nihil ipsum latet*, Job. XI, 7. cap. XLII, 2. *Nulla cogitatio apud DEUM est abscondita*, Psal. XCIV, II. *Omnia nuda & aperta sunt oculis ejus*, Hebr. IV, 13. Et recte Ethnicus Poeta:

Πάντα ἰδὼν Διὸς ὀφθαλμὸς ἢ πάντα νοῆσας.

Non quidem more nostro ille, ait Sanctus August. lib. II. de Civ. D. c. 21. vel quod futurum est prospicit, vel quod præsens est aspicit, vel quod præteritum est respicit, sed alio modo quodam a nostrarum cogitationum consuetudine longè lateq; diverso. 2. *Ex Descriptionis gravitate, horrenda illa vox est, quæ stultos & ab-*

ominabiles DEO omnes homines pronunciat. Inde enim factum, ut à conspectu DEI gratioſo plane projecti ſimus. *Si mille (ait Chryſoſt.) aliquis ponat Gehennas, nihil tale dicturus eſt, quam à beata illius glorie honore propelli.* Omnes inde vires proſtratae, conceptio & nativitas inquinata, & *antequam naſcitur, contagio maculamur, antequam uſuram lucis, originis ipſius excipimus injuriam, in iniquitate concipimur,* Ambroſ. *alle- rit in Apol. David. c. ii.* Anima & intellectus cœcitate & ignorantia laborat, *tenebris eſt obſcuratus,* Ephes. IV, 18. *Animalis homo non percipit ea, qua ſunt Spiritus, ſtultitia enim ſunt ei,* 1. Cor. II, 14. Voluntas quoque depravata, ita ut non ſit, qui DELIM quærat, aut ejus voluntatem faciat. Breviter ut dicam, *à planta pedis uſq; ad verticem nulla ſanitas invenire pot- eſt,* Eſa. I, 6. 3. *Ex Descriptionis Universalitate.* Omnes à viâ DEI declinaverunt, omnes inutiles facti ſunt, *nemo eſt, qui fa- ciat bonum, ne unus quidem.* Omnes nos participavimus de actu illo peccaminolo, nemo noſtrum dicere poteſt, *mundus ſum, corde, purus ſum à peccato,* Prov. XX, 9. Omnes enim pec- cavimus. Omnes deſtituimur gloria Dei, Rom. III, 23. Inde eſt, quod ſanctiſſimi quique illud ingeminant paſſim, ſe eſſe in peccatis conceptos, ſic *David Pſal. LI. 7. in iniquitate formatus ſum, & in peccato fovit me mater mea, ab occultis munda me.* Pſal. LXIX, 13. Pſ. XX, 6. Pſ. CXXX, 1. &c. Paulus quoque Rom. VII, 14. quamvis eſſet renatus, fatetur tamen, *ſe eſſe carnaliter, venundatum ſub peccato & verſ. 17. Peccatum quod in ſe habitat operari malum. Malitia per conditionem communis nobis origi- nis, ne ipſis quidem deſuit Apoſtoliſ,* ait Hilar. in cap. VII. Matth.

II. Proponitur quoque hic nobis *teſtimonium providen- tia Divina.* DEUS enim non otioſus in cœlo aſſidet, ſed, quæ in toto hoc univerſo aguntur, novit pariter & moderatur. Collige iſtud 1. *Ex DEI habitu,* qui tanquam in ſublîmi qua- dam ſpecula & cœlorum vertice conſtitutus deſuper obſervat, quæ apud nos geruntur. 2. *Ex accurata ejus obſervatione.* Ubique enim oculus ejus eſt acutiſſimus, directus, & ad facta & cogi-

umbra inanius cunctis videatur, donec tandem illud exaggeret, ut velut densa quadam nube objecta, ab intuitu Divinae misericordiae homines impediatur. *Peccatum recens blanditur, patrum dormit, evigilans occidit*, pii veteres dicere solebant. Quem admodum venenum ob dulcedinem suam, avidè primum hauritur, mox omnia turbat viscera & mortem infert, nisi alexipharmaco quodam homini succurratur: Sic peccatum carni nostrae admodum dulce est, sed mortiferos aculeos in conscientia relinquit, excitat tumultus mentis & aeternam infert mortem, nisi divino beneficiorum Christi alexipharmaco homini succurratur. Quemadmodum item serpens facie blanditur, sed cauda venenum instillat: sic peccatum prima quidem, fronte blandum se praeber nobis, sed perpetratum vulnerat & occidit animam. Igitur ea secundo detestemur. *Fuge à peccato*, inquit *Sirac. c. XXI, 2. tanquam à serpente: Nam si accesseris ipsum, mordebit te. Dentes leonis sunt dentes ejus, tollentes animas hominum: Similis gladio ancipiti est omnis iniquitas, plaga illius non est curatio. Peccatum cubat ad ostium Gen. IV, 7.* hoc est, in tali loco, in quo facile excitatur, sicut canis catenarius somnum aliquandiu ad ostium simulat, sed ex improvise adoritur ingredientes. Sic Cain cum fratricidio maculatas manus haberet, audax & confidens erat, sed postea admonitus à Deo, tanta peccati moles, ut ne quidem remitti posset, ipsi videbatur. Sic Judas tam alto sopitus erat securitatis aeterno, ut nullis admonitionum puncturis à Christo adhibitis excitari potuerit, donec conscientia facinoris perpetrati è somno demum evigilaret, & angore animi crescente, destitutus omni solatio, laqueo vitam finiret. Dispiciamus igitur probe, ne malum hoc conatum multis contra conscientiam peccatis tandem incurabile evadat, & mortem aeternam certo certo certius acceleret. Carnem igitur *crucifigamus cum suis affectibus & cupiditatibus* ad Gal. V, 24. Ac mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus perficientes sanctificationem in timore Dei &c. 3. *DEI econtrario Curam & Providentiam celebremus, & vera animi pietate veneremur. Quippe quae magna est & super omnes*

crea-

creaturas se extendit. *Magna*, quod non tantum hominum, opera novit, sed & mala futura scit & ad bonum finem dirigit. Ille *fecit Mundum, & omnia, qua sunt in eo* Act. XVII, 24. & adhuc conservat, *dat omnibus vitam & inspirationem & omnia* v. 25. *Anselm. sicut nihil factum est, inquit, nisi per essentiam Divinam, ita nihil viget, nisi per ejusdem potentiam servatricem.* Ad universa quoque sese extendit. *Omnia enim in ipso consistunt* Col. I, 17. *Portat omnia verbo virtutis sue* Hebr. I, 3. *Ambros. I. I. de Offic. cap. 13. rectè: Nihil omnino eorum qua facta sunt & que fiunt, DEUM fugit, sed per illius providentiam unum quodq; & habitum & numerum & quantitatem accipit.* Bruta ipsa animalia, sive naturali instinctu, sive alia ratione sentiunt & agnoscunt providentiam divinam Psal. CIV, 27. *Omnia à Te expectant, ut des eis escam &c.* Ps. CXLII, 8. Homo hæc si non attenderet, non ferendum foret.

III.

Usus Consolatorius.

Largos quoque ex hoc Psalmo Consolationum rivulos deducere potes, quicumque te peccato oneratum esse sentis.

1. *Contra peccatorum gravitatem.* DEUS non adeo pronus est ad iram, sed expectat tuam conversionem, non statim punit, postquam vidit te in peccatis hærentem. Noli igitur animum despondere, & de gratia & misericordia DEI desperare, sed utilissimam *Gersonis regulam* observa: *Ante peccatum cogita divinam justitiam, ne pecces, post peccatum commissum cogita divinam misericordiam, ne desperes.* Non tantum prospicit DEUS ut puniat, sed ut etiam misereatur. Si multa sunt peccata tua, copiosa ejus est miseratio: Si magna est miseria tua, major est ejus misericordia. Commisisti tu, unde damnari possis, non tamen omisit DEUS, unde te sanare possit. Noli ut de te affirmari verè possit, quod *Augustin. in Ps. 50. scribit: Multi volunt cadere cum Davide, nolunt autem surgere cum Davide. Non cadendi, sed resurgendi exemplum in illo nobis est propositum, audiant, qui non occiderunt ne cadant, audiant qui*

qui ceciderunt, ut surgant. Non sit delectatio minorum lapsus majorum, sed sit tremor minorum lapsus majorum. 2. Contra crucis varietatem. Gaude verò etiam, ô homo, qui sub calamitatibus variis & cruce ingemiscis. Nam Dominus de coelo prospicit, & novit tuam afflictionem. Omnia videt è throno M. ðestatis, ex quo humilia respicit & de stercore erigit pauperem, ut collocet eum cum Principibus populi sui Ps. CIII, 7. 8. Absque ejus voluntate ne capillus quidem ex capite tuo decidere potest. Luc. 21, 18. Noli sollicitus esse dicens: quid edemus &c. Matth. 6, 31. Pater tuus, coelestis hæc omnia videt & novit. Tandem quoque certissime spera omnia, mirabili ejus consilio tibi in bonum tandem eventura. Concludimus cum B. August. l. 3. Conf. c. II. O tu bone omnipotens, qui sic curas unumquemque nostrum tanquam solum cures & sic omnes tanquam singulos! Tibi sit gloria in secula.

05 A 437

VD18

ULB Halle

3

004 208 862

J. N. J.

DISPUTATIO THEOLOGICO-EXEGETICA,

De

NATURALI
CORRUPTIONE
TOTIUS GENERIS
HUMANI,

vel:

Von der verderbten Natur aller
Menschen.

Ex PSALM. XIV.

Com. 1. 2. 3.

Quam

VITEMBERGÆ,

Literis CHRISTIANI SCHROEDTERI, Acad. Typ. 1714.

